

Muhterem Hocam
Prof. Dr. Erdoğan MERÇİL'e saygılarımla...

YAYIN NO: 1053

EL-KÂMİL'DE SELÇUKLULAR
İbnü'l-Esîr

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 50417

1. Basım: Eylül 2022

ISBN: 978-625-7201-53-7

Kapak: *Kenan Özcan*
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19

Kapak Baskı: *Şekil Ofset*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

İbnü'l-Esîr

EL-KÂMİL'DE SELÇUKLULAR

Çeviri, Notlar ve Açıklamalar

PROF. DR. ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	XXIII
İBNÜ'İ-ESİR'İN HAYATI VE ESERLERİ	XXIX
ÇEVİRİ, NOTLAR VE AÇIKLAMALAR	1
HİCRETİN ÜÇ YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU (M. 998-999) YILI OLAYLARI	3
Yemînüddevle Mahmûd b. Sebüktekin'in (998-1030) Horasan'ı İstila Etmesi.....	3
Sâmânîler Devleti'nin Yıkılması ve Türklerin Mâverâünnehir'e Hâkim Olmaları	4
HİCRETİN ÜÇ YÜZ DOKSAN ALTINCI (M. 1005-1006) YILI OLAYLARI	5
İlig Han'ın Ordusunun Horasan'a Geçmesi.....	5
HİCRETİN ÜÇ YÜZ DOKSAN YEDİNCİ (M. 1006-1007) YILI OLAYLARI	6
İlig Han'ın Bozguna Uğraması	6
HİCRETİN DÖRT YÜZ İKİNCİ (M. 1011-1012) YILI OLAYLARI	7
Sâlih b. Mirdâs'ın Esir Düşmesi, Halep'e Hâkim Olması ve Yerine Çocuklarının Geçmesi.....	7
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKİZİNCİ (M. 1017-1018) YILI OLAYLARI	9
Tafgaç Han ve Oğlunun Hükümdarlığı.....	9
Kâşgar ve Türkistan	10
HİCRETİN DÖRT YÜZ YİRMİNCİ (M. 1029) YILI OLAYLARI	11
Yemînüddevle'nin ve Ondan Sonra da Oğlunun Oğuzlarla Mücadelesi	11
Alâüddevle'nin Rey'e Gelip Oğuzlarla İş Birliği Yapması ve Oğuzların Onunla Tekrar Bozuşmaları	14
Azerbaycan'daki Oğuzların Yaptıkları ve Oradan Ayrılmaları.....	15
Oğuzların Hemedan'ı Ele Geçirmeleri.....	16
Tebriz Şehrindeki Oğuzların Öldürülmeleri ve Onların Azerbaycan'dan Ayrılıp Hakkâri'ye Gitmeleri	17
Oğuzların Diyarbakir'e Girmeleri.....	17
Oğuzların Musul Şehrini Ele Geçirmeleri.....	19
Musul Halkının Oğuzlara Hücumu ve Onların Yaptıkları.....	19
Musul Emîri Karvâş'ın Oğuzlara Galip Gelmesi.....	21
HİCRETİN DÖRT YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU (M. 1037-1038) YILI OLAYLARI	22
Tuğrul Bey'in Horasan'da Yaptıkları	22
HİCRETİN DÖRT YÜZ OTUZUNCU (M. 1038-1039) YILI OLAYLARI	24
Melik Mes'ûd'un Gazne'den Horasan'a Gelmesi ve Selçukluları Oradan Uzaklaştırması	24
HİCRETİN DÖRT YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 1040-1041) YILI OLAYLARI	26
Selçuklu Devleti'nin (ed-Devletü's-Selcûkiyye) Kuruluşu ve Sırayla Haberleri.....	26
Sultan Mes'ûd'un Yakalanıp Öldürülmesi ve Kardeşi Muhammed'in Hükümdar Olması	34
Mevdûd b. Mes'ûd'un Hükümdar Olması ve Amcası Muhammed'i Öldürmesi	35
Çeşitli Olaylar.....	36

HİCRETİN DÖRT YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 1041-1042) YILI OLAYLARI	36
Alâüddevle b. Kâkeveyh'in Vefatı.....	36
Tuğrul Bey'in Cürcan ve Taberistan'a Hâkim Olması.....	37
HİCRETİN DÖRT YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 1042-1043) YILI OLAYLARI.....	38
Tuğrul Bey'in Hârizm Şehrini Zapt Etmesi	38
İbrahim Yınal'ın Hemedan Üzerine Yürümesi ve Meydana Gelen Olaylar.....	40
Tuğrul Bey'in Rey'e Gitmek Üzere Yola Çıkması ve el-Cibâl Diyarını Ele Geçirmesi...40	
Tuğrul Bey'in Askerlerinin Kirman Üzerine Yürümleri.....	42
HİCRETİN DÖRT YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 1043-1044) YILI OLAYLARI.....	43
Celâlüddevle'nin Ölümü ve Ebû Kâlicâr'ın Hükümdar Olması	43
Ebü'l-Feth Mevdûd b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Sebüktekin'in Durumu.....	44
Mâverâünnehir'deki Türklere Dair Haberler.....	44
Çeşitli Olaylar.....	45
HİCRETİN DÖRT YÜZ OTUZ ALTINCI (M. 1044-1045) YILI OLAYLARI	45
Çeşitli Olaylar.....	45
HİCRETİN DÖRT YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 1045-1046) YILI OLAYLARI.....	46
İbrahim Yınal'ın Hemedan ve el-Cibâl'e Varması.....	46
Çeşitli Olaylar.....	47
HİCRETİN DÖRT YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 1046-1047) YILI OLAYLARI.....	47
Mühelhil'in Karmîsin ve Dînever'i Ele Geçirmesi	47
Sa'dî b. Ebü's-Şevk'in İbrahim Yınal'a Katılması ve Daha Sonra Meydana Gelen Olaylar	48
Tuğrul Bey'in İsfahan'ı Kuşatması	48
HİCRETİN DÖRT YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 1047-1048) YILI OLAYLARI	48
Sultan Tuğrul Bey ile Melik Ebû Kâlicâr Arasında Yapılan Barış	48
Ebü's-Şevk'in Kardeşi Sürhâb'ın Tevkif Edilmesi.....	48
İbrahim Yınal'ın Kinkiver Kalesi'yle Diğer Bazı Yerleri Zapt Etmesi.....	49
Çeşitli Olaylar.....	51
HİCRETİN DÖRT YÜZ KIRKINCI (M. 1048-1049) YILI OLAYLARI.....	51
Yınal'ın Askerlerinin Tîrânşah'tan Ayrılmaları ve Mühelhil'in Şehrizûr'a Dönmesi....51	
İbrahim Yınal'ın Anadolu Seferi.....	52
Çeşitli Olaylar.....	52
HİCRETİN DÖRT YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 1049-1050) YILI OLAYLARI.....	53
Tuğrul Bey ile Kardeşi İbrahim Yınal Arasındaki Soğukluk	53
HİCRETİN DÖRT YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 1050-1051) YILI OLAYLARI	54
Tuğrul Bey'in İsfahan'ı Zapt Etmesi	54
Oğuzların Fesâ Şehrini İstila Etmesi	55
Çeşitli Olaylar.....	55
HİCRETİN DÖRT YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 1051-1052) YILI OLAYLARI	55
Çeşitli Olaylar.....	55
HİCRETİN DÖRT YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 1052-1053) YILI OLAYLARI	56
Gazne Hükümdarı Abdürreşid'in Öldürülmesi ve Ferruhzâd'ın Hükümdar Olması...56	
Oğuzların Fars'a Varmaları ve Orada Mağlup Olmaları.....	57
el-Melikü'r-Rahîm'in Basra'yı İstila Etmesi	58
Sa'dî'nin Irak'a Gelmesi.....	58
Çeşitli Olaylar.....	59

HİCRETİN DÖRT YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 1053-1054) YILI OLAYLARI	59
Sultan Tuğrul Bey'in Hastalanması	59
Sa'dî b. Ebü'ş-Şevk'in Tekrar el-Melikü'r-Rahîm'e İtaat Arz Etmesi	59
HİCRETİN DÖRT YÜZ KIRK ALTINCI (M. 1054-1055) YILI OLAYLARI	60
Türklerin Bağdat'ta Karışıklık Çıkarmaları.....	60
Tuğrul Bey'in Azerbaycan'ı İstila Etmesi ve Anadolu Gazâsı.....	61
Kureyş b. Bedrân'ın Enbâr'ı İstila Etmesi ve Hâkim Olduğu Yerlerde Tuğrul Bey Adına Hutbe Okutması	62
el-Besâsîrî ile Halife Arasında Anlaşmazlığın Başlangıcı	62
Oğuzların Deskere ve Diğer Bazı Şehirlere Girmeleri.....	63
HİCRETİN DÖRT YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 1055-1056)	
YILI OLAYLARI.....	64
el-Melikü'r-Rahîm'in Şîraz'ı İstila Etmesi ve Orada Tuğrul Bey Adına Okunmakta Olan Hutbeye Son Vermesi.....	64
Cezîre (Cezîret İbn Ömer/Cizre) Hâkimi Ebû Harb b. Mervân'ın Öldürülmesi	64
Türklerin Bağdat'ta el-Besâsîrî'nin Aile Fertlerine Saldırmaları, Onu Yakalayıp Evlerini ve Emlâkini Yağmalamaları ve Bu Yüzden Reîsü'r-rüesâ ile Arslan el-Besâsîrî Arasındaki Anlaşmazlığın Daha da Artması.....	65
Tuğrul Bey'in Bağdat'a Gelmesi ve Orada Kendi Adına Hutbe Okutması.....	66
Bağdat'ta Halkın Sultan Tuğrul Bey'in Askerlerine Saldırması ve el-Melikü'r-Rahîm'in Tevkif Edilmesi	67
HİCRETİN DÖRT YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 1056-1057) YILI OLAYLARI.....	70
Halifenin, Tuğrul Bey'in Kardeşi Çağrı Bey'in Kızıyla Evlenmesi.....	70
el-Besâsîrî ile Kureyş Arasındaki Savaş.....	70
Sultan Tuğrul Bey'in Musul'a Gitmesi.....	71
Nürüddevlî Dübeyş b. Mezyed ile Kureyş b. Bedrân'ın Tekrar Sultan Tuğrul Bey'e İtaat Arz Etmeleri.....	73
Sultanın Diyarbekir Üzerine Yürümesi ve Sincar'da Yaptıkları.....	73
Çeşitli Olaylar.....	74
HİCRETİN DÖRT YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 1057-1058) YILI OLAYLARI	74
Sultan Tuğrul Bey'in Bağdat'a Dönmesi	74
Hezâresb ile Fûlâd (Pûlad) Arasındaki Savaş.....	75
HİCRETİN DÖRT YÜZ ELLİNCİ (M. 1058-1059) YILI OLAYLARI.....	76
İbrahim Yınal'ın Musul'dan Ayrılması ve el-Besâsîrî'nin Musul'u İstila Ederek Ondan Alması.....	76
Irak'ta Şîî Fâtımîler Adına Hutbe Okunması ve el-Besâsîrî'nin Öldürülmesine Sebep Olan Olaylar	77
Halifenin Bağdat'a Dönmesi	81
el-Besâsîrî'nin Öldürülmesi.....	83
Çeşitli Olaylar.....	84
HİCRETİN DÖRT YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 1059-1060) YILI OLAYLARI.....	84
Sultan İbrahim ile Çağrı Bey Dâvûd Arasında Yapılan Barış	84
Dâvûd'un Ölümü ve Oğlu Alp Arslan'ın Melik Olması.....	85
Bağdat'ta Çıkan Yangın.....	86
Sultanın Vâsıt'a Gitmesi, Askerlerin Yaptığı İşler ve Dübeyş ile Aralarının Düzelmesi	86

HİCRETİN DÖRT YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 1060) YILI OLAYLARI	87
Çeşitli Olaylar.....	87
HİCRETİN DÖRT YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 1061) YILI OLAYLARI	87
Nasrüddevle b. Mervân'ın Vefatı	87
HİCRETİN DÖRT YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 1062) YILI OLAYLARI.....	87
Sultan Tuğrul Bey'in Halifenin Kızıyla Evlenmesi.....	87
Çeşitli Olaylar.....	89
HİCRETİN DÖRT YÜZ ELLİ BEŞİNCİ (M. 1062-1063) YILI OLAYLARI	90
Sultanın Bağdat'a Gelişi ve Halifenin Kızıyla Zifafa Girmesi	90
Sultan Tuğrul Bey'in Vefatı.....	90
Sultan Tuğrul Bey'in Ahlak ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler	92
Sultan Alp Arslan'ın Hükümdar Olması	93
HİCRETİN DÖRT YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 1063-1064) YILI OLAYLARI.....	93
Amîdülmülk'ün Tevkif Edilip Öldürülmesi.....	93
Alp Arslan'ın Huttalân, Herat ve Sagāniyân Şehirlerini Ele Geçirmesi	95
Halifenin Kızının Bağdat'a Dönmesi ve Bağdat'ta Sultan Alp Arslan Adına Hutbe Okunması	96
Sultan Alp Arslan ile Kutalmış Arasındaki Savaş.....	96
Alp Arslan'ın Ani ve Diğer Hristiyan Şehirlerini Fethi	97
HİCRETİN DÖRT YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 1064-1065) YILI OLAYLARI	101
Alp Arslan'ın Cend ve Sayrân'ı Zaptı	101
Çeşitli Olaylar.....	101
HİCRETİN DÖRT YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ (M. 1065-1066) YILI OLAYLARI	101
Sultan Alp Arslan'ın Oğlu Melikşah'ı Veliht Tayin Etmesi	101
Şerefüddevle'nin Enbâr, Hit ve Diğer Bazı Şehirleri Ele Geçirmesi	102
HİCRETİN DÖRT YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 1066-1067) YILI OLAYLARI.....	102
Kirman Melikinin Alp Arslan'a İsyanı ve Tekrar İtaat Arz Etmesi	102
Çeşitli Olaylar.....	103
HİCRETİN DÖRT YÜZ ALTMİŞİNCİ (M. 1067-1068) YILI OLAYLARI.....	104
Çeşitli Olaylar.....	104
HİCRETİN DÖRT YÜZ ALTMİŞ İKİNCİ (M. 1069-1070) YILI OLAYLARI	104
Çeşitli Olaylar.....	104
HİCRETİN DÖRT YÜZ ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1070-1071) YILI OLAYLARI	105
Halep'te Sultan ve Kâim-Biemrillâh Adına Hutbe Okunması	105
Sultan Alp Arslan'ın Halep'i Zapt Etmesi	105
Bizans İmparatorunun Ahlat Seferi ve Esir Alınması (Malazgirt Meydan Muharebesi).....	106
Atsız'ın Remle ve Kudüs'e Hâkim Olması	108
HİCRETİN DÖRT YÜZ ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1071-1072) YILI OLAYLARI	108
Sa'düddeve Gevherâyin'in Bağdat Şahneliğine Tayini	108
Velihtın Sultanın Kızıyla Evlenmesi	109
Sultan Alp Arslan'ın Fazlûn'un (Fazlûye) Fars'taki Kalesini Ele Geçirmesi.....	109
HİCRETİN DÖRT YÜZ ALTMİŞ BEŞİNCİ (M. 1072-1073) YILI OLAYLARI	110
Sultan Alp Arslan'ın Öldürülmesi	110
Sultan Alp Arslan'ın Nesebi, Ahlak ve Yaşayışından Bazı Örnekler	111
Sultan Melikşah'ın Hükümdar Olması	112

Semerkant (Batı Karahanlı) Hükümdarının Tirmiz'i Zabtı.....	113
Gazne Hükümdarının Sakalkent'e (Seklekent, Çiğilkend) Yürümesi	113
Sultan Melikşah ile Amcası Kavurd Bey Arasındaki Savaş	114
Devlet İşlerinin Nizâmülmülk'e Brakılması.....	114
HİCRETİN DÖRT YÜZ ALTMİŞ ALTINCI (M. 1073-1074) YILI OLAYLARI	115
Sultan Melikşah'ın Saltanatının Tasdiki ve Hil'atler Verilmesi	115
Bağdat'ta Sel Baskını	115
Sultan Melikşah'ın Tirmiz'i Zaptı ve Semerkant Hükümdarıyla Yapılan Barış.....	116
Çeşitli Olaylar.....	117
HİCRETİN DÖRT YÜZ ALTMİŞ YEDİNCİ (M. 1074-1075) YILI OLAYLARI	117
Kâim-Biemrillâh'ın Ölümü	117
Muktedî-Biemrillâh'ın Halifelîği.....	117
Çeşitli Olaylar.....	117
HİCRETİN DÖRT YÜZ ALTMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1075-1076) YILI OLAYLARI	118
Atsız'ın Dımaşk'ı Zaptı.....	118
Çeşitli Olaylar.....	119
HİCRETİN DÖRT YÜZ ALTMİŞ DOKUZUNCU (M. 1076-1077) YILI OLAYLARI	119
Atsız'ın Mısır'ı Kuşatması ve Geri Dönmesi.....	119
Çeşitli Olaylar.....	121
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞİNCİ (M. 1077-1078) YILI OLAYLARI.....	121
Çeşitli Olaylar.....	121
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞ BİRİNCİ (M. 1078-1079) YILI OLAYLARI.....	122
Fahrüddeve b. Cehîr'in Halifenin Vezirliğinden Azledilmesi	122
Tutuş'un Dımaşk'ı Ele Geçirmesi.....	122
Çeşitli Olaylar.....	123
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞ İKİNCİ (M. 1079-1080) YILI OLAYLARI	123
Şerefüddeve Müslim'in Halep Şehrini Zaptı.....	123
Melikşah'ın Kirman Üzerine Yürümesi	124
Çeşitli Olaylar.....	124
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1080-1081) YILI OLAYLARI	125
Tekîş'in Horasan'ın Bir Kısmını Ele Geçirmesi ve Buranın Daha Sonra Ondan Alınması.....	125
Çeşitli Olaylar.....	125
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞ DÖRDÜNCÜ (M. 1081-1082) YILI OLAYLARI	126
Halifenin Sultan Melikşah'ın Kızına Talip Olması.....	126
Nürüddeve b. Mezyed'in Ölümü ve Oğlu Mansûr'un Emîr Olması.....	126
Çeşitli Olaylar.....	126
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ (M. 1082-1083) YILI OLAYLARI	127
Cemâlülmülk b. Nizâmülmülk'ün Vefatı.....	127
Bağdat'ta Şâfilerle Hanbelîler Arasında Çıkan Olaylar.....	128
Şeyh Ebû İshak'ın Sultanın Yanına Elçi Olarak Gitmesi.....	128
Şerefüddeve'nin Dımaşk'ı Muhasara Ettikten Sonra Oradan Ayrılması	129
Çeşitli Olaylar.....	130
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞ ALTINCI (M. 1083-1084) YILI OLAYLARI	130
Amîdüddeve b. Cehîr'in Halifenin Vezirliğinden Azledilmesi ve Babası Fahrüddeve'nin Diyarbekir'e Gitmesi	130

Harran Ahalisinin Şerefüddeve'ye İsyân Etmesi ve Harran'ın Zaptı	131
Ebü'l-Mehâsin b. Ebü'r-Rizâ'nın Öldürülmesi	131
Çeşitli Olaylar.....	131
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞ YEDİNCİ (M. 1084-1085) YILI OLAYLARI	132
Fahrüddeve b. Cehîr, İbn Mervân ve Şerefüddeve Arasında Çıkan Savaş.....	132
Amîdüddeve'nin Musul'u İstila Etmesi.....	133
Tekîş'in, Kardeşi Sultan Melikşah'a Karşı İsyânı	134
Süleyman b. Kutalmış'ın Antakya'yı Fethi	135
Şerefüddeve'nin Öldürülmesi ve Kardeşi İbrahim'in Hükümdar Olması	136
Çeşitli Olaylar.....	137
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1085-1086) YILI OLAYLARI	137
İbn Cehîr'in Âmid'i İstilasası.....	137
İbn Cehîr'in Meyyâfârikîn'i Zaptı.....	138
Çeşitli Olaylar.....	138
HİCRETİN DÖRT YÜZ YETMİŞ DOKUZUNCU (M. 1086-1087) YILI OLAYLARI	138
Süleyman b. Kutalmış'ın Öldürülmesi	138
Sultanın Halep ve Diğer Bazı Yerleri Zaptı.....	139
Sultanın Bağdat'a Girişi	141
Çeşitli Olaylar.....	141
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSENİNCİ (M. 1087-1088) YILI OLAYLARI	142
Sultanın Kızının Halife ile Zifafa Girmesi	142
Çeşitli Olaylar.....	143
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN BİRİNCİ (M. 1088-1089) YILI OLAYLARI	144
Bağdat'ta Çıkan Olaylar	144
Türklerin Hilâfet Saray'ının Hareminden Çıkarılmaları	145
Gazne Sultanı İbrahim'in Ölümü ve Yerine Oğlu Mes'ûd'un Hükümdar Olması	145
Çeşitli Olaylar.....	146
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN İKİNCİ (M. 1089-1090) YILI OLAYLARI.....	146
Bağdat'ta Halk Arasında Çıkan Olaylar	146
Sultan Melikşah'ın Mâverâünnehir'i Zaptı	147
Semerkant Halkının İsyânı	148
Semerkant'ın İkinci Defa Zaptı	149
Sultanın Halife ile Evli Olan Kızının Babasının Yanına Dönmesi	150
Bağdat Halkı Arasında İkinci Defa Çıkan Olaylar	150
Çeşitli Olaylar.....	151
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ (M. 1090-1091) YILI OLAYLARI.....	151
Fahrüddeve Ebû Nasr b. Cehîr'in Ölümü.....	151
Bedevilerin Basra'yı Yağmalamaları	152
Çeşitli Olaylar.....	152
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 1091-1092) YILI OLAYLARI	152
Vezer Ebû Şücâ'ın Azledilmesi ve Amîdüddeve b. Cehîr'in Vezer Tayin Edilmesi	152
Sultanın Bağdat'a Gelmesi.....	154
Çeşitli Olaylar.....	154
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 1092-1093) YILI OLAYLARI.....	155
Tutuş'un Hims (Humus) ve Suriye Sahilindeki Diğer Şehirleri Ele Geçirmesi.....	155
Sultanın Yemen'i Zaptı	156

Nizâmülmülk'ün Öldürülmesi	156
Nizâmülmülk'ün İlk Zamanları ve Onunla İlgili Bazı Haberler.....	158
Sultanın Ölümü ve Onun Ahlak ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler.....	160
Sultan Melikşah'ın Oğlu Mahmûd'un Hükümdar Olması ve Sultanın Büyük Oğlu Berkyaruk'un Hükümdar Oluşuna Kadar Meydana Gelen Olaylar.....	163
Tâcülmülk'ün Öldürülmesi	165
Çeşitli Olaylar.....	165
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN ALTINCI (M. 1093) YILI OLAYLARI	165
İzzülmülk b. Nizâmülmülk'ün Berkyaruk'a Vezir Olması.....	165
Tutuş b. Alp Arslan'ın Vaziyeti	166
el-Mudayya Savaşı ve Musul'un Araplardan Alınması.....	166
Tutuş'un Diyarbakir ve Azerbaycan'a Hâkim Olduktan Sonra Suriye'ye Dönmesi ...	167
Berkyaruk'un Dayısı İsmail b. Yâkûti'nin Öldürülmesi.....	168
Hacıların Yakalanıp Mallarının Gasbedilmesi	169
Çeşitli Olaylar.....	169
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN YEDİNCİ (M. 1094) YILI OLAYLARI.....	170
Hutbenin Sultan Berkyaruk Adına Okunması	170
Halife Muktedî-Biemrillâh'ın Vefatı	171
Müstazhir-Billâh'ın Halifelîği	171
Kasîmüddeve Aksungur'un Öldürülmesi, Tutuş'un Halep, el-Cezîre, Diyarbakir, Azerbaycan ve Hemedan'ı Ele Geçirmesi ve Bağdat'ta Tutuş Adına Hutbe Okunması ...	172
Berkyaruk'un Amcası Tutuş Karşısında Mağlup Olması ve Daha Sonra İsfahan'ı Ele Geçirmesi	173
el-Müstansır'ın Vefatı ve Yerine Oğlu el-Müsta'fi'nin Geçmesi	175
Çeşitli Olaylar.....	175
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ (M. 1095) YILI OLAYLARI.....	176
Semerkant Hükümdarı Ahmed Han'ın Öldürülmesi	176
Yusuf b. Abak'ın Bağdat'ta Yaptıkları	177
Berkyaruk ile Tutuş Arasındaki Savaş, Tutuş'un Öldürülmesi	177
Babalarının Ölümünden Sonra Melik Rıdvan ile Kardeşi Dukak'ın Vaziyetleri.....	178
Nişâbur'da Çıkan Olaylar.....	180
Çeşitli Olaylar.....	181
HİCRETİN DÖRT YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU (M. 1095-1096) YILI OLAYLARI.....	182
Yusuf b. Abak ve el-Micenn el-Halebi'nin Öldürülmeleri.....	182
Mansûr b. Mervân'ın Ölümü.....	183
Kürboğa'nın Musul'u Zaptı	183
Çeşitli Olaylar.....	184
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSANINCI (M. 1096-1097) YILI OLAYLARI.....	185
Arslan Argun'un Öldürülmesi	185
Berkyaruk'un Horasan'a Hâkim Olması ve Burayı Kardeşi Sencer'e Teslim Etmesi..	186
Emîr-i Emîran'ın Horasan'da İsyân Etmesi	187
Emîr Kodan ile Yaruktaş'ın Sultana İsyân Etmeleri ve Habeşî'nin Horasan Valiliğine Tayini.....	187
Muhammed b. Hârizmşah'ın Devletinin İlk Zamanları.....	188
Rıdvan ile Kardeşi Dukak Arasındaki Savaş	189

Rıdvan'ın Hâkim Olduğu Yerlerde Mısır Fâtımî Halifesi Adına Hutbe Okutması	190
Çeşitli Olaylar.....	190
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN BİRİNCİ (M. 1097-1098) YILI OLAYLARI.....	191
Frankların (Haçlıların) Antakya'yı İşgalleri	191
Müslümanların Haçlılar Üzerine Yürümleri ve Yaptıkları İşler.....	193
Melik Sencer ile Devletşah Arasındaki Savaş	195
Çeşitli Olaylar.....	195
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN İKİNCİ (M. 1098-1099) YILI OLAYLARI	195
Emir Üner'in İsyanı ve Öldürülmesi	195
Haçlıların -Allah Onlara Lanet Etsin- Kudüs'ü İşgali	196
Sultan Muhammed b. Melikşah'ın İlk Defa Ortaya Çıkışı.....	198
Bağdat'ta Melik Muhammed Adına Hutbe Okunması.....	199
Mecdülmülk el-Balâsânî'nin Öldürülmesi.....	200
Çeşitli Olaylar.....	201
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ (M. 1099-1100) YILI OLAYLARI	201
Bağdat'ta Hutbenin Tekrar Sultan Berkyaruk Adına Okunması	201
Sultan Berkyaruk ile Muhammed Arasındaki Savaş ve Bağdat'ta Hutbenin Tekrar Muhammed Adına Okunması.....	202
Sa'düddeve Gevherâyin'in Öldürülmesi	203
Sultan Berkyaruk'un Hezimetten Sonraki Hâli ve Aynı Şekilde Kardeşi Sencer Karşısında da Mağlup Olması ve Emir-i dâd Habeşî'nin Öldürülmesi.....	203
Amidüddeve'nin Halifenin Vezirliğinden Azledilmesi ve Ölümü	205
Müslümanların Haçlılar Karşısında Zafer Kazanmaları.....	206
Çeşitli Olaylar.....	206
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN DÖRDÜNCÜ (M. 1100-1101) YILI OLAYLARI	207
Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed Arasındaki Savaş ve Müeyyidülmülk'ün Öldürülmesi	207
Sultan Muhammed'in Bozgundan Sonraki Durumu ve Kardeşi Melik Sencer'e İltihakı	208
Sultan Berkyaruk'un Yaptıkları ve Bağdat'a Girişi.....	209
Sadaka b. Mezyed'in Berkyaruk'a Muhalefeti.....	210
Sultan Muhammed'in Bağdat'a Varması ve Sultan Berkyaruk'un Oradan Ayrılması	211
Cebele Kadısının Durumu	212
Bâtînî Katliamı	214
İsfahan'da Halkın Bâtînilere Yaptıkları	215
Bâtînilerin Acem Diyarında İstila Ettikleri Kaleler.....	215
Çavlı Sakavu'nun Bâtînilere Yaptıkları	218
Bâtînî Olan Kirman Melikin'in Öldürülmesi ve Yerine Başkasının Hükümdar Olması.....	219
Berkyaruk'un Bâtînileri Öldürmesinin Sebebi.....	220
Emir Bozkuş'un Kuhistan ve Tabes'i Muhasarası	221
Çeşitli Olaylar.....	222
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ (M. 1101-1102) YILI OLAYLARI	222
Sultan Berkyaruk ile Sultan Muhammed Arasında Vuku Bulan (Üçüncü) Savaş ve Barış.....	222
Sultan Berkyaruk ile Muhammed Arasındaki Savaş ve Barışın Bozulması	224

Sultan Muhammed'in İsfahan'da Muhasara Edilmesi	225
Vezir el-Eazz'ın Öldürülmesi ve Ebû Mansûr el-Hatîr'in Vezir Olması	226
İbret Alınacak Bir Hadise	227
Haçlılardan Saint Gilles'in Durumu ve Trablus Kuşatması Sırasında Yaptıkları	227
İlgazi ile Bağdat Halkı arasında Çıkan Olaylar	228
Basra Hâkiminin Vâsıt Şehrine Yürümesi ve Daha Sonra Geri Dönmesi	229
Kürboğa'nın Ölümü, Türkmen Emîri Mûsâ'nın ve Ondan Sonra da Çökürmüş'ün Musul'a Hâkim Olmaları, Sökmen'in Hısn-ı Keyfâ'yı Zaptı	230
Haçlıların Yaptığı İşler.....	231
Semerkant Hükümdarı Kadır Han'ın Öldürülmesi	232
Muhammed Han'ın Semerkant Hükümdarı Olması.....	233
Çeşitli Olaylar.....	234
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN ALTINCI (M. 1102-1103) YILI OLAYLARI	235
Yinal'ın Rey'i İstila Etmesi, Buranın Ondan Geri Alınması ve Yinal'ın Bağdat'a Gelmesi.....	235
Yinal'ın Irak'ta Yaptıkları	235
Gümüştekin el-Kaysarı'nın Şahne Olarak Bağdat'a Gelmesi, Onunla İlgazi, Sökmen ve Sadaka Arasında Çıkan Olaylar	236
Sadaka'nın Hit'i İstila Etmesi	238
Sultan Berkyyaruk ile Muhammed Arasındaki Savaş.....	239
Melik Dukak'ın Rahbe Şehrini Zaptı.....	240
Çeşitli Olaylar.....	241
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN YEDİNCİ (M. 1103-1104) YILI OLAYLARI.....	241
Sultan Berkyyaruk ile Sultan Muhammed Arasında Yapılan Barış	241
Sökmen ile Çökürmüş'ün Haçlılara Karşı Cihadı	243
Dukak'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Melik Olması	245
Sadaka'nın Vâsıt'ı İstila Etmesi	246
Çeşitli Olaylar.....	246
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 1104-1105) YILI OLAYLARI.....	247
Sultan Berkyyaruk'un Ölümü.....	247
Sultan Berkyyaruk'un Hayatı, Ahlak ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler	247
Melikşah b. Berkyyaruk Adına Hutbe Okunması.....	248
Sultan Muhammed'in Çökürmüş'ü Musul'da Muhasara Etmesi	248
Sultan Muhammed'in Bağdat'a Gelişi, Yeğeni ve Emîr Ayaz ile Anlaşması	250
Emîr Ayaz'ın Öldürülmesi	252
Artukoğlu Sökmen'in Ölümü	253
Bâtınilerin Bu Sene Horasan'da Yaptıkları.....	255
Çeşitli Olaylar.....	255
HİCRETİN DÖRT YÜZ DOKSAN DOKUZUNCU (M. 1105-1106) YILI OLAYLARI	256
Mengüpars'ın Sultan Muhammed'e İsyân Etmesi	256
Sadaka'nın Basra'yı Zaptı	257
Rıdvân'ın Nusaybin'i Muhasara Etmesi ve Daha Sonra Geri Dönmesi.....	259
Tuğtekin'in Basra'yı Zaptı.....	260
Haçlıların Efâmiye Kalesi'ni İşgali	261
Bedevilerin Basra'yı Yağmalamaları	263
Haçlıların Trablusşam'da Yaptıkları	263
Çeşitli Olaylar.....	265

HİCRETİN BEŞ YÜZÜNCÜ (M. 1106-1107) YILI OLAYLARI.....	265
Fahrülmülk b. Nizâmülmülk'ün Öldürülmesi	265
Sadaka b. Mezyed'in Tekrit'i Zaptı.....	265
Çavlı Sakavu'nun Musul'a Yürüyüp Şehrin Hâkimi Çökürmüş'ü Esir Alması	266
Çavlı Sakavu'nun Musul'u Muhasarası ve Çökürmüş'ün Ölümü	268
Bizans İmparatoruyla Haçlılar Arasındaki Savaş.....	269
Kılıç Arslan'ın Musul'u Zaptı.....	269
Kılıç Arslan'ın Öldürülmesi ve Çavlı'nın Musul'u Ele Geçirmesi	271
Bâtınilerin İsfahan'daki Faaliyetleri ve İbn Attâş'ın Öldürülmesi	272
Sultanın Vezirinin Öldürülmesi ve Ahmed b. Nizâmülmülk'ün Vezir Olması.....	275
Çeşitli Olaylar.....	276
HİCRETİN BEŞ YÜZ BİRİNCİ (M. 1107-1108) YILI OLAYLARI	276
Sadaka b. Mezyed'in Öldürülmesi	276
İbn Ammâr'ın Yardım İstemek Üzere Bağdat'a Gelmesi	283
Çeşitli Olaylar.....	285
HİCRETİN BEŞ YÜZ İKİNCİ (M. 1108-1109) YILI OLAYLARI.....	285
Mevdûd ile Sultanın Askerlerinin Musul'u Ele Geçirmeleri, Mevdûd'un	
Musul'a Vali Olması	285
Muhasara Sırasında Çavlı'nın Durumu.....	286
Çavlı'nın Haçlı Kontunu Serbest Bırakması.....	287
Urfa Kontu Baudouin du Bourg ile Antakya Hâkimi (Prinkepsi) Arasında	
Cereyan Eden Olaylar.....	288
Baudouin'in Serbest Bırakılmasından Sonra Çavlı'nın Durumu.....	289
Çavlı ile Haçlılar Arasındaki Savaş	290
Çavlı'nın Sultanın Yanına Dönmesi.....	291
Bağdat'ta Sünnîlerle Şîîler Arasında Sağlanan Barış	292
Çeşitli Olaylar.....	293
HİCRETİN BEŞ YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 1109-1110) YILI OLAYLARI	293
Muhammed Han ile Sâğır (Sagun) Bey Arasındaki Savaş	293
Çeşitli Olaylar.....	294
HİCRETİN BEŞ YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 1110-1111) YILI OLAYLARI.....	294
Haçlıların Esârib Kalesi ve Diğer Bazı Yerleri Ele Geçirmeleri.....	294
Çeşitli Olaylar.....	296
HİCRETİN BEŞ YÜZ BEŞİNCİ (M. 1111-1112) YILI OLAYLARI.....	297
İslâm Ordularının Haçlılarla Savaşmak Üzere Yola Çıkmaları	297
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTINCI (M. 1112-1113) YILI OLAYLARI	299
HİCRETİN BEŞ YÜZ YEDİNCİ (M. 1113-1114) YILI OLAYLARI.....	299
Haçlılarla Savaş, Onların Bozguna Uğramaları ve Mevdûd'un Öldürülmesi.....	299
Sultan (Melik) Sencer ile Muhammed Han Arasındaki Anlaşmazlık ve	
Daha Sonra Yapılan Barış	301
Çeşitli Olaylar.....	301
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKİZİNCİ (M. 1114-1115) YILI OLAYLARI.....	302
Aksungur el-Porsukî'nin Haçlılarla Savaşmak İçin Suriye'ye Gitmesi.....	302
Maraş ve Diğer Bazı Yerlerin Hâkiminin Porsukî'ye İtaat Arz Etmesi.....	303
Aksungur el-Porsukî ile İlgazi Arasındaki Savaş ve İlgazi'nin Esir Alınması.....	303
Alâüddeve b. Sebüktekin'in Ölümü, Yerine Oğlunun Hükümdar Olması ve	

Sultan Sencer ile Olan İlişkileri	304
Çeşitli Olaylar.....	307
HİCRETİN BEŞ YÜZ DOKUZUNCU (M. 1115-1116) YILI OLAYLARI	307
Sultanın Askerlerinin Haçlılar Karşısındaki Mağlubiyeti.....	307
Haçlıların Rafaniyye'yi Zaptı ve Buranın Daha Sonra Geri Alınması.....	309
Çeşitli Olaylar.....	310
HİCRETİN BEŞ YÜZ ONUNCU (M. 1116-1117) YILI OLAYLARI	310
Ahmedîl b. Vehsûzân'ın Öldürülmesi.....	310
Çavlı Sakavu'nun Ölümü ve Fars Bölgesinde Yaptığı İşler.....	310
Tûs'ta Çıkan Olaylar	314
Çeşitli Olaylar.....	314
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON BİRİNCİ (M. 1117-1118) YILI OLAYLARI	315
Sultan Muhammed'in Ölümü ve Oğlu Mahmûd'un Hükümdar Olması	315
Sultan Muhammed'in Ahlak ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler.....	315
Sultan Muhammed Devrinde Bâtınîlerin Durumu	316
Halep Hâkimi Lü'lü'ün Öldürülmesi ve İlgazi'nin Halep'i İstila Etmesi	318
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON İKİNCİ (M. 1118-1119) YILI OLAYLARI.....	319
Sultan Mahmûd'un Irak'ta Yaptıkları ve Aksungur el-Porsukî'nin	
Bağdat Şahnesi Olması	319
Müstazhir-Billâh'ın Ölümü	320
Halife el-Müstazhir'in Ahlak ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler.....	320
Emîrül-mü'minin Müsterşid-Billâh'ın Halifelîği	320
Melik Mes'ûd ve Cüyûş (Çavuş) Beg'in Irak'a Gitmeleri, Aksungur el-Porsukî ve	
Dübeys ile Aralarında Geçen Olaylar	321
Çeşitli Olaylar.....	324
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON ÜÇÜNCÜ (M. 1119-1120) YILI OLAYLARI.....	324
Melik Tuğrul'un Kardeşi Sultan Mahmûd'a İsyân Etmesi	324
Sencer ile Sultan Mahmûd Arasındaki Savaş	325
İlgazi'nin Haçlıların Elindeki Yerlere Gazâya Çıkması	329
Mengüpars'ın Öldürülmesi	330
Emîr Ali b. Ömer'in Öldürülmesi	330
Çeşitli Olaylar.....	331
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON DÖRDÜNCÜ (M. 1120-1121) YILI OLAYLARI	331
Melik Mes'ûd'un Kardeşi Sultan Mahmûd'a İsyânı ve Aralarında Çıkan Savaş	331
Gürcülerin İslâm Topraklarına Saldırmaları ve Tiflis'i Ele Geçirmeleri.....	333
Çeşitli Olaylar.....	334
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 1121-1122) YILI OLAYLARI	334
Musul'un Aksungur el-Porsukî'ye İktâ Edilmesi.....	334
Belek b. Behram'ın Urfa'yı Muhasara Etmesi ve Urfa Kontunu Esir Alması	335
Çeşitli Olaylar.....	335
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON ALTINCI (M. 1122-1123) YILI OLAYLARI.....	337
Melik Tuğrul'un, Kardeşi Sultan Mahmûd'a İtaat Etmesi	337
Dübeys b. Sadaka ve Yaptıkları	338
Sultan Mahmûd'un Veziri Sümeyremî'nin Öldürülmesi	340
Halifenin Veziri İbn Sadaka'nın Tevkif Edilmesi ve Ali b. Tırâd'ın Vezir	
Nâibi Olması	340

Cüyüş Beg'in Öldürülmesi.....	341
İlgazi'nin Ölümü ve Halep'in Ondan Sonraki Durumu	342
Çeşitli Olaylar.....	342
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON YEDİNCİ (M. 1123-1124) YILI OLAYLARI	343
Müsterşid-Billâh'ın Dübeys ile Savaş İçin Harekete Geçmesi.....	343
Harput'un Haçlılar Tarafından İşgali ve Geri Alınması.....	345
Sultanın Vezirinin Öldürülmesi ve İbn Sadaka'nın Tekrar Halifenin Veziri Olması...345	
Sultan Mahmûd'un Gürcüleri Mağlup Etmesi	346
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON SEKİZİNCİ (M. 1124-1125) YILI OLAYLARI	347
Belek b. Behram b. Artuk'un Öldürülmesi ve Timurtaş'ın Halep'e	
Hâkim Olması	347
Porsuki'nin Irak Şahneliğinden Azledilmesi ve Yerine Barankuş ez-Zekevi'nin	
Tayini.....	348
Porsuki'nin Halep Şehrine Hâkim Olması	348
Çeşitli Olaylar.....	349
HİCRETİN BEŞ YÜZ ON DOKUZUNCU (M. 1125) YILI OLAYLARI	349
Melik Tuğrul ile Dübeys b. Sadaka'nın Irak'a Gelip Geri Dönmeleri.....	349
Porsuki'nin Kefertâb'ı Fethi ve Haçlılar Karşısında Mağlup Olması.....	351
Çeşitli Olaylar.....	352
HİCRETİN BEŞ YÜZ YİRMİNCİ (M. 1126) YILI OLAYLARI	352
İsmâîlilerin Horasan'daki Şehirlerine Düzenlenen Sefer	352
İsmâîlilerin Banyas Kalesi'ni Zaptı	352
Aksungur el-Porsuki'nin Öldürülmesi ve Yerine Oğlu İzzeddin Mes'ûd'un	
Geçmesi.....	353
Müsterşid-Billâh ile Sultan Mahmûd Arasında Çıkan İhtilâf.....	355
Çeşitli Olaylar.....	357
HİCRETİN BEŞ YÜZ YİRMİ BİRİNCİ (M. 1127) YILI OLAYLARI	357
Şehid Atabeg Zengî'nin Irak Şahneliğine Tayini.....	357
Sultanın Bağdat'tan Dönmesi ve Enûşîrvân b. Hâlid'in Vezir Olması.....	358
İzzeddin Mes'ûd b. Aksungur el-Porsuki'nin Ölümü ve İmâdeddin Zengî'nin	
Musul ve Çevresine Vali Tayin Edilmesi.....	358
Çeşitli Olaylar.....	361
HİCRETİN BEŞ YÜZ YİRMİ İKİNCİ (M. 1128) YILI OLAYLARI	362
Atabeg İmâdeddin Zengî'nin Halep'e Hâkim Olması	362
Sultan Sencer'in Rey'e Gelmesi.....	363
Çeşitli Olaylar.....	364
HİCRETİN BEŞ YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 1128-1129) YILI OLAYLARI.....	364
Sultan Mahmûd'un Bağdat'a Gelmesi.....	364
Dübeys'in Irak'ta Yaptığı İşler ve Sultan Mahmûd'un Bağdat'a Geri Dönmesi.....	365
Dımaşk'ta Bâtunî (İsmâîlî) Katliamı.....	366
İmâdeddin Zengî'nin Hama Şehrine Hâkim Olması.....	367
Çeşitli Olaylar.....	367
HİCRETİN BEŞ YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ (M. 1129-1130) YILI OLAYLARI	368
Sultan Sencer'in Semerkant'ı Muhammed Han'dan Alması ve Mahmûd b.	
Muhammed Han'ın Hükümdar Olması.....	368
İmâdeddin Zengî'nin Esârib Kalesi'ni Zapt Etmesi ve Haçlıların Hezimet	
Uğramaları	369
Çeşitli Olaylar.....	370

HİCRETİN BEŞ YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ (M. 1130-1131) YILI OLAYLARI.....	370
Sultan Mahmûd'un Ölümü ve Oğlu Dâvûd'un Hükümdar Olması	370
Çeşitli Olaylar.....	371
HİCRETİN BEŞ YÜZ YİRMİ ALTINCI (M. 1131-1132) YILI OLAYLARI.....	371
Sultan Mes'ûd'un, Melik Selçukşah ve Melik Dâvûd'un Durumları,	
Sultan Mes'ûd'un Irak'ta Hâkimiyet Tesis Etmesi.....	371
Sultan Mes'ûd ile Amcası Sultan Sencer Arasındaki Savaş	373
İmâdeddin Zengî'nin Bağdat'a Yürümesi ve Mağlup Olması.....	374
Sultan Tuğrul ile Melik Dâvûd Arasındaki Savaş	375
Çeşitli Olaylar.....	375
HİCRETİN BEŞ YÜZ YİRMİ YEDİNCİ (M. 1132-1133) YILI OLAYLARI	376
Müslümanlarla Haçlılar Arasındaki Savaş.....	376
Sultan Mes'ûd'un Tekrar Tahta Dönmesi ve Melik Tuğrul'un Mağlup Olması	376
HİCRETİN BEŞ YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ (M. 1133-1134) YILI OLAYLARI	377
Melik Tuğrul'un el-Cibâl'e Dönmesi ve Melik Mes'ûd'un Mağlup Olması.....	377
Çeşitli Olaylar.....	378
HİCRETİN BEŞ YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU (M. 1134-1135) YILI OLAYLARI.....	378
Melik Tuğrul'un Ölümü ve Mes'ûd'un el-Cebel'e Hâkim Olması.....	378
Halife Müsterşid-Billâh'ın Sultan Mes'ûd ile Savaşmak Üzere Gitmesi ve	
Mağlup Olarak Geri Dönmesi.....	379
Müsterşid-Billâh'ın Öldürülmesi ve Râşid-Billâh'ın Halife Olması	381
Sultan Sencer'in Gazne'ye Gidişi ve Geri Dönüşü.....	382
Dübeyş b. Sadaka'nın Öldürülmesi	383
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZUNCU (M. 1135-1136) YILI OLAYLARI	384
Halife er-Râşid ile Sultan Mes'ûd'un Askerleri Arasındaki Savaş.....	384
Çevredeki Şehirlerin Hâkim ve Emîrlerinin Mes'ûd'a Karşı Savaşmak	
Üzere Bağdat'ta Toplanmaları ve Sultana İsyân Etmeleri	384
Sultan Mes'ûd'un Irak'a Varması, Vali ve Emîrlerin Dağılması,	
Râşid-Billâh'ın Musul'a Gitmesi ve Azledilmesi	386
Muktefi-Liemrillâh'ın Halifeliği	387
Çeşitli Olaylar.....	388
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ BİRİNCİ (M. 1136-1137) YILI OLAYLARI	389
Askerlerin Sultan Mes'ûd'un Yanından Ayrılmaları.....	389
Çeşitli Olaylar.....	389
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 1137-1138) YILI OLAYLARI	389
Sultan Mes'ûd ile Melik Dâvûd ve Yanındaki Emîrler Arasında Çıkan Savaş.....	389
Râşid-Billâh'ın Öldürülmesi.....	391
Vezir ed-Dergezî'nin Öldürülmesi ve Hazînedarın Vezir Olması	391
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 1138-1139) YILI OLAYLARI	392
Sultan Sencer ile Hârizmşah Arasındaki Savaş	392
Çeşitli Olaylar.....	393
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 1139-1140) YILI OLAYLARI	393
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 1140-1141) YILI OLAYLARI	394
Cihârdânikî'nin Irak'a Gitmesi ve Yaptığı İşler	394
Çeşitli Olaylar.....	394
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ ALTINCI (M. 1141-1142) YILI OLAYLARI	395
Sultan Sencer'in Hitay Türkleri Karşısında Mağlup Olması ve Hitayların	
Mâverâünnehir'e Hâkim Olmaları.....	395

Hârizmşah'ın Horasan'daki Faaliyetleri.....	399
Çeşitli Olaylar	400
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 1142-1143) YILI OLAYLARI.....	401
Çeşitli Olaylar.....	401
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 1143-1144) YILI OLAYLARI.....	401
Şehit Atabeg Zengî ile Sultan Mes'ûd'un Anlaşmaları	401
Ayyarların Bağdat'taki Faaliyetleri	402
Sencer'in Hârizm'i Muhasarası ve Hârizmşah ile Anlaşmaları	403
Çeşitli Olaylar.....	403
HİCRETİN BEŞ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 1144-1145) YILI OLAYLARI	403
Çeşitli Olaylar.....	403
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRKINCI (M. 1145-1146) YILI OLAYLARI.....	404
Bozaba ile Abbâs'ın Sultan Mes'ûd'a Karşı İş Birliği Yapmaları	404
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 1146-1147) YILI OLAYLARI.....	405
Sultan Mes'ûd'un Abdurrahman Toğayürek ve Rey Valisi Abbâs'ı Öldürmesi	405
Çeşitli Olaylar.....	406
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 1147-1148) YILI OLAYLARI	406
Bozaba'nın Öldürülmesi.....	406
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 1148-1149) YILI OLAYLARI	407
Sultan Mes'ûd ile Bir Grup Emir Arasında Çıkan Anlaşmazlık, Emirlerin Bağdat'a Varmaları ve Irak'ta Yaptıkları İşler.....	407
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 1149-1150) YILI OLAYLARI	408
Bir Grup Emîrin Melik Melikşah ile Irak'a Dönmesi	408
Çeşitli Olaylar.....	409
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 1150-1151) YILI OLAYLARI	409
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK ALTINCI (M. 1151-1152) YILI OLAYLARI	409
Çeşitli Olaylar.....	409
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 1152-1153) YILI OLAYLARI	410
Sultan Mes'ûd'un Ölümü ve Melikşah b. Mahmûd b. Muhammed'in Hükümdar Olması.....	410
Sencer ile Gurlular Arasındaki Savaş	412
Çeşitli Olaylar.....	413
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 1153-1154) YILI OLAYLARI	413
Sencer'in Oğuzlar Karşısında Mağlup Olması, Oğuzların Horasan'ı Yağmalamaları ve Yaptıkları İşler.....	413
Müeyyed'in Nişâbur ve Diğer Yerleri Zaptı.....	418
İnanç'ın Rey'e Hâkim Olması.....	419
Çeşitli Olaylar.....	419
HİCRETİN BEŞ YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 1154-1155) YILI OLAYLARI	419
Tekrît Muhasarası ve Bîkemzâ (Bekimze, Bacimzâ) Olayı.....	419
İsmâîlîlerin Horasan'a Saldırmaları ve Mağlup Olmaları	421
Çeşitli Olaylar.....	422
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİNCİ (M. 1155-1156) YILI OLAYLARI.....	422
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 1156-1157) YILI OLAYLARI	422
Süleymanşah'ın Tevkif Edilip Musul'da Hapsedilmesi.....	422
Hârizmşah Atsız'ın ve Diğer Bazı Hükümdarların Ölümü.....	424
Sultan Sencer'in Oğuzların Elinden Kurtulması.....	424

Sultan Muhammed'in Bağdat'ı Muhasarası	425
Çeşitli Olaylar.....	427
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 1157-1158) YILI OLAYLARI.....	427
Sultan Sencer'in Ölümü.....	427
Taberistan Hâkiminin İsmâîlilere Karşı Düzenlediği Sefer	428
Horasanlı Hacıların Soyulması.....	429
Müeyyed Ay-aba ile Emîr Aytak Arasındaki Savaş.....	429
Müeyyed ile Sungur el-Azizî Arasındaki Savaş.....	430
Çeşitli Olaylar.....	430
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 1158) YILI OLAYLARI	431
Sungur ile Erkuş Arasındaki Savaş	431
Şümle ile Sultana Bağlı Emirlerden Kaymaz Arasındaki Savaş	431
Oğuzların Horasan'da Tekrar Karışıklıklar Çıkarmaları.....	432
Müeyyed Ay-aba'nın Esir Düşmesi ve Kurtulması	433
Sultan Mahmûd'un Oğuzlarla Buluşması ve Oğuzların Nişâbur'a Dönmesi.....	434
Huttalân Hâkiminin Tirmiz'i Muhasarası, Geri Dönüşü ve Ölümü.....	435
Müeyyed'in Nişâbur'a Dönmesi ve Ayakta Kalan Yerleri Tahrip Etmesi.....	435
Melikşah'ın Hûzistan'a Hâkim Olması.....	436
Türkmenlerle İsmâîliler Arasında Horasan'da Çıkan Savaş	437
Çeşitli Olaylar.....	437
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 1159-1160) YILI OLAYLARI	437
Sungur el-Hemedânî'nin Lihf'e Dönüşü ve Mağlup Olup Geri Gitmesi.....	437
Melik Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed b. Melikşah'ın Ölümü.....	438
Çeşitli Olaylar.....	438
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ BEŞİNCİ (M. 1160) YILI OLAYLARI	439
Süleymanşah'ın Hemedan'a Hareketi.....	439
Halife Muktefi-Liemrillâh'ın Ölümü, Ahlak ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler	440
Hârizm Askerleriyle el-Berziyye (Yazır) Türkleri Arasında Çıkan Savaş	440
Müeyyed Ay-aba'nın Bu Sene Horasan'daki Vaziyeti	440
Melikşah b. Mahmûd'un Ölümü.....	442
Çeşitli Olaylar.....	442
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 1160-1161) YILI OLAYLARI.....	442
Bağdat'ta Çıkan Karışıklıklar	442
Turşek'in Öldürülmesi	443
Süleymanşah'ın Öldürülmesi ve Arslan Adına Hutbe Okunması	443
İbn Aksungur ile İldeniz'in Askerleri Arasında Savaş	445
İldeniz ve İnanç Arasındaki Savaş	445
Sultan Mahmûd'un Hal' Edilmesi, Tûs ve Horasan'daki Diğer Bazı Şehirlerin Yağmalanması	446
Çeşitli Olaylar.....	446
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 1161-1162) YILI OLAYLARI	447
Müslümanlarla Gürcüler Arasındaki Savaş ve Gürcülerin Müslüman Kadınlara Yaptığı Ahlaksızlıklar	447
Çeşitli Olaylar.....	447
HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ (M. 1162-1163) YILI OLAYLARI	448
Müeyyed'in Kûmis Yöresini Zaptı ve Horasan'da Arslan Adına Hutbe Okunması.....	448
Çeşitli Olaylar.....	448

HİCRETİN BEŞ YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 1163-1164) YILI OLAYLARI.....	449
Karlıkların Mâverâünnahir'den Çıkarılmaları	449
Sungur'un Tâlekân ve Garşistan'ı İstila Etmesi	449
Çeşitli Olaylar.....	449
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞİNCİ (M. 1164-1165) YILI OLAYLARI.....	450
Kılıç Arslan ile İbn Dânişmend (Yağlıbasan-Yağı Arslan) Arasındaki Savaş.....	450
Nûreddin ile Kılıç Arslan Arasında Çıkan Olaylar	451
Çeşitli Olaylar.....	451
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1167-1168) YILI OLAYLARI.....	452
Pehlivan ile Merâga Hâkimi Arasındaki Savaş	452
Çeşitli Olaylar.....	452
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ BEŞİNCİ (M. 1169-1170) YILI OLAYLARI	452
Kirman Melikinin Ölümü ve Oğulları Arasında Çıkan İhtilâf	452
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ ALTINCI (M. 1170-1171) YILI OLAYLARI	453
Müstencid-Billâh'ın Ölümü.....	453
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ SEKİZİNCİ (M. 1172-1173) YILI OLAYLARI	453
İldeniz'in Ölümü	453
Nûreddin'in Kılıç Arslan'ın Ülkesine Yürümesi.....	454
HİCRETİN BEŞ YÜZ ALTMİŞ DOKUZUNCU (M. 1173-1174) YILI OLAYLARI.....	455
Çeşitli Olaylar.....	455
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ İKİNCİ (M. 1176-1177) YILI OLAYLARI	455
el-Bendenic'in Yağmalanması.....	455
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ ÜÇÜNCÜ (M. 1177-1178) YILI OLAYLARI.....	455
Çeşitli Olaylar.....	455
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ BEŞİNCİ (1179-1180) YILI OLAYLARI	456
Selâhaddin ile Kılıç Arslan'ın Askerleri Arasında Çıkan Savaş.....	456
Müstazî-Biemrillâh'ın Ölümü ve Nâsır-Lidînilâh'ın Halife Olması	456
HİCRETİN BEŞ YÜZ YETMİŞ ALTINCI (M. 1180-1181) YILI OLAYLARI	456
Selâhaddin'in Kılıç Arslan ile Savaşmak Üzere Hareketi	456
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN BİRİNCİ (M. 1185-1186) YILI OLAYLARI	458
Çeşitli Olaylar.....	458
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN İKİNCİ (M. 1186-1187) YILI OLAYLARI.....	458
Pehlivan'ın Ölümü ve Kardeşi Kızıl'ın Hükümdar Olması	458
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN ÜÇÜNCÜ (M. 1187-1188) YILI OLAYLARI.....	459
Sultan Tuğrul'un Kızıl'a Karşı Üstünlük Sağlaması	459
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 1188-1189) YILI OLAYLARI	459
Halifenin Askerlerinin Sultan Tuğrul Karşısında Mağlup Olmaları	459
Çeşitli Olaylar.....	459
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 1189-1190) YILI OLAYLARI.....	460
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN ALTINCI (M. 1190-1191) YILI OLAYLARI.....	460
Alman İmparatorunun Suriye'ye Varması ve Ölümü.....	460
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN YEDİNCİ (M. 1191-1192) YILI OLAYLARI	462
Kızıl Arslan'ın Öldürülmesi	462
Çeşitli Olaylar.....	462
HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ (M. 1192) YILI OLAYLARI	463
II. Kılıç Arslan'ın Ölümü	463

HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU (M. 1193) YILI OLAYLARI	466
HİCRETİN BEŞ YÜZ DOKSANINCI (M. 1193-1194) YILI OLAYLARI.....	466
Sultan Tuğrul'un Öldürülmesi, Hârizmşah'ın Rey'e Hâkim Olması ve Kardeşi Sultanaşah'ın Ölümü.....	466
Halifenin Askerlerinin İsfahan'ı Ele Geçirmeleri	468
HİCRETİN BEŞ YÜZ DOKSAN İKİNCİ (M. 1195-1196) YILI OLAYLARI	468
Çeşitli Olaylar.....	468
HİCRETİN BEŞ YÜZ DOKSAN YEDİNCİ (M. 1200-1201) YILI OLAYLARI	468
Rükneddin'in Kardeşinden Malatya'yı Alması ve Erzenü'r-Rûm'u Zapt Etmesi	468
HİCRETİN BEŞ YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 1201-1202) YILI OLAYLARI	469
Çeşitli Olaylar.....	469
HİCRETİN BEŞ YÜZ DOKSAN DOKUZUNCU (M. 1202-1203) YILI OLAYLARI	469
el-Melikü'z-Zâhir Gazi'nin Necm Kalesi'ni Kardeşi Efdal'den Alması	469
HİCRETİN ALTI YÜZÜNCÜ (M. 1203-1204) YILI OLAYLARI	469
Rükneddin Süleyman b. Kılıç Arslan'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Geçmesi	469
HİCRETİN ALTI YÜZ BİRİNCİ (M. 1204-1205) YILI OLAYLARI.....	470
I. Gıyâseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'ın Anadolu Topraklarını Yeğenin Elinden Alması.....	470
Âmid Hâkiminin Harput'u Muhasara Ettikten Sonra Geri Dönmesi.....	472
Gürcülerin İslâm Beldelerine Saldırması	472
HİCRETİN ALTI YÜZ İKİNCİ (M. 1205-1206) YILI OLAYLARI	473
Çeşitli Olaylar.....	473
HİCRETİN ALTI YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 1206-1207) YILI OLAYLARI	474
Gıyâseddin Keyhüsrev'in Antalya'yı Ele Geçirmesi	474
Gürcülerin Kars Şehrini Zapt Etmesi ve Gürcü Kraliçesinin Ölümü.....	474
HİCRETİN ALTI YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 1207-1208) YILI OLAYLARI	475
Melik Âdil'in Oğlu Necmeddin'in Ahlat'ı Ele Geçirmesi	475
HİCRETİN ALTI YÜZ ALTINCI (M. 1209-1210) YILI OLAYLARI	476
el-Melikü'l-Âdil'in Habur ve Nusaybin'e Hâkim Olması, Sincar'ı Muhasara Etmesi ve Geri Dönüşü, Nureddin Arslanşah ile Muzafferüddin'in İttifakı	476
HİCRETİN ALTI YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 1218-1219) YILI OLAYLARI	476
Muzafferüddin Kökbörü Melik Eşref Mücadelesi	476
Anadolu/Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Halep Seferi, Şehrin Hâkiminin Melik Eşref'e İtaat Etmesi ve Sultanın Mağlup Olup Geri Çekilmesi.....	477
HİCRETİN ALTI YÜZ ON ALTINCI (M. 1219-1220) YILI OLAYLARI	479
Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un Vefatı ve Kardeşi Alâeddin Keykubad'ın Hükümdar Olması.....	479
HİCRETİN ALTI YÜZ ON YEDİNCİ (M. 1220-1221) YILI OLAYLARI.....	480
Moğolların İslâm Ülkelerini İstila Etmeleri.....	480
HİCRETİN ALTI YÜZ YİRMİNCİ (M. 1223) YILI OLAYLARI	482
Benzeri Görülmemiş Bir Hadise.....	482
HİCRETİN ALTI YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (1226) YILI OLAYLARI	483
Gürcülerin İslâm Ülkelerine Saldırması.....	483
Halife Zâhir-Biemrillâh'ın Vefatı.....	484
Müstansır-Billâh'ın Halifelîği	485

Sultan I. Alâeddin Keykubad ile Âmid (Diyarbakir) Hâkimi Arasında Vuku Bulan Savaş	485
Franklarla Ermeniler Arasında Çıkan Anlaşmazlık ve Antakya Prinkepsi ile Sultan Alâeddin Arasında İttifak	486
HİCRETİN ALTI YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ (1227-1228) YILI OLAYLARI	487
Sultan Alâeddin Keykubad'ın Erzincan'ı Ele Geçirmesi	487
HİCRETİN ALTI YÜZ YİRMİ YEDİNCİ (1229-1230) YILI OLAYLARI	488
Celâleddin Hârizmşah'ın Sultan Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref'e Mağlup Olması	488
Alâeddin Keykubad'ın Erzurum'u Ele Geçirmesi	489
Sultan Alâeddin Keykubad, Melik Eşref ve Celâleddin Hârizmşah Arasında Yapılan Antlaşma.....	489
Meyyâfârikîn ve Hani Hâkimi Olan Şehâbeddin Gazi'nin Erzen'i Ele Geçirmesi	490
BİBLİYOGRAFYA	491
İNDEKS	501
EKLER	537
A. SELÇUKLULARIN ÇAĞDAŞI BAZI DEVLETLERİN HÜKÜMDAR LİSTELERİ	537
B. SELÇUKLU HARİTASI	546

ÖNSÖZ

Kâşgar'dan Boğaziçi sahillerine, Mâverâünnehir'den Yemen'e, Kafkaslardan Hicaz'a uzanan geniş bir coğrafyada hüküm süren Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1040-1157) Türklerin İslâmî devirde kurdukları en büyük devletlerden biridir. Türk ve İslâm dünyasında önemli rol oynayan Selçuklular XI. yüzyıldan itibaren Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları (1075-1308), Irak Selçukluları (1118-1194), Kirman Selçukluları (1048-1187) ve Suriye Selçukluları (1079-1117) olmak üzere beş kol hâlinde hüküm sürmüşlerdir. Selçuklular İran, Irak, Afganistan, Suriye ve Türkiye'nin de yer aldığı Ortadoğu coğrafyasının ve Orta Asya'nın siyasî ve içtimaî tarihinde büyük bir tesir icra etmiş ve yirmiden fazla büyük devlet ve mahallî hükümeti kendisine tâbi kılmak suretiyle İslâm dünyasında siyasî birliği sağlamışlardır. 26 Ağustos 1071 tarihinde Bizans İmparatorluğu karşısında kazanılan Malazgirt Zaferi'nden sonra yapılan akınlar sayesinde Anadolu Türklerin ebedî vatanı olmuştur. Bu zafer aynı zamanda Bizans'ın Ortadoğu'yu bir Rum eyaleti hâline getirme planlarını da boşa çıkarmıştır. Türkler bu coğrafyada yerleşerek yeni bir medeniyetin doğuşuna sebep olmuşlardır. Şîî Fâtımî ve Büveyhî hanedanlarının baskısı altında yıkılma süreci yaşayan Abbâsî Halifeliği de Selçuklu Türkleri sayesinde hayatta kalabilmiştir.

Avrupa, Selçuklular vasıtasıyla Doğu-İslâm dünyasını tanıma imkânına kavuşmuş ve böylece Selçuklular, Batı medeniyetinin tekâmülünde de etkili olmuşlardır. Suriye ve Bağdat'ta gelişmiş olan ticarî hayat Selçuklular sayesinde uluslararası boyut kazanmıştır. İslâm dünyasında bilimsel gelişmeler Haçlı seferleri münasebetiyle Avrupa'ya taşınmış ve uygarlığın terakkisinde Selçuklu Türkleri önemli rol oynamışlardır.

Selçuklular, sadece İslâm dünyasının çeşitli yerlerinde yaptıkları, cami ve medreselerle değil aynı zamanda edip, şair ve âlimleri himaye etmek suretiyle de ilim, kültür ve sanatın gelişip yayılmasına ciddi katkı sağlamışlardır. Bazı tarihçiler Selçukluları "*hanedân-ı mübarek*" olarak kaydeder ve "*kocamış dünya onların bayraklarının görünmesiyle gençlik tazeliğine kavuştu, dünya onlar sayesinde mamur oldu*" şeklinde zikrederler. Meşhur Rus müsteşrik Barthold'un dediği gibi, "*Hiçbir kavim Ortaçağ'da Selçuklular kadar İslâm dünyasına ehemmiyet kazandırmamıştır.*"

Türk, İslâm ve dünya tarihinde böylesine önemli rol oynayan Selçukluların tarihi konusunda zengin ve güvenilir malumat içeren kaynaklar arasında İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eserinin hiç şüphesiz müstesna bir

yeri vardır. İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-Târih*'te Selçuklu Ailesi'nin menşei, tarih sahnesine çıkışları, Cend'de el-Melikü'l-Gazî Selçuk'un bir beylik kurması, oğulları ve torunlarının Büyük Selçuklu Devleti'nin tesisinden önce gayrimüslim Türkler, Sâmânîler, Gazneliler ve Karahanlılarla münasebetleri, Cend, Mâverâünnehir, Hârizm ve Horasan'daki faaliyetleri, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun (1040-1157) kuruluşundan yıkılışına kadar vuku bulan siyasî, içtimaî, iktisadî, ilmî ve kültürel gelişmeler, Dandanakan Savaşı (1040), Büyük Selçukluların tesisi ve Tuğrul Bey'in sultan ilan edilmesi (1040-1063), Çağrı Bey, Mûsâ Yabgu ve hanedanın diğer mensuplarına tahsis edilen şehir ve bölgeler, onların buldukları yörelerdeki faaliyetleri, Alp Arslan devrinin (1063-1072) önemli olayları ve Malazgirt Meydan Muharebesi, Sultan Melikşah devrinde (1072-1092) Selçukluların zirveye ulaşması, Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra başlayan taht kavgaları, Sultan Berkyaruk devrinin (1092-1104) başlıca olayları ve Haçlı seferleri, Sultan Muhammed Tapar'ın tahta çıkışıyla (1105-1118) fetret devrinin son bulması, onun zamanında Haçlılar ve Bâtınîlerle yapılan ciddi mücadeleler, Sencer'in Selçuklu tahtına çıkışı (1118-1157) ve ikinci imparatorluk devrinde Doğu'da ve Batı'da meydana gelen olaylar, Büyük Selçukluların, Abbâsîler, Gazneliler, Karahanlılar, Hârizmşahlar, Fâtımîler, Irak Selçukluları, Türkiye Selçukluları, Kirman Selçukluları ve Suriye Selçukluları, çeşitli mahallî hanedanlar, Karahıtaylar, Oğuzlar ve Bâtınîlerle mücadeleleri, kıtlıklar, yangınlar, mezhep çatışmaları, isyan ve karışıklıklar, depremler, medreseler ve müderrisleri, ulema-devlet ilişkileri, vezirlerin, büyük kumandanların, âlimlerin ve diğer meşhur simaların kısa biyografileri ve şahsiyetleri, ayrıca devrin diğer önemli olayları hakkında, birinci elden kaynaklara, resmî vesikalara, halife ve sultanların menşurlarına (tevkî, ahidnâme), önemli makam ve mevkilerde bulunmuş devlet adamları, ulema, fukaha ve tüccarlardan aldığı şifahî bilgilere istinaden güvenilir malumat vermiştir.

Sultan Alp Arslan döneminde (1063-1072) hanedan mensuplarından alınan bilgi ve rivayetlerden derlenen *Meliknâme* İbnü'l-Esîr'in Selçuklu hanedanı hakkında müracaat ettiği kaynakların başında gelir. İbnü'l-Esîr Selçukluların menşei ve kuruluş devri hakkında önemli bir vesika niteliği taşıyan *Meliknâme*'den doğrudan veya dolaylı olarak istifade etmiştir.

İbnü'l-Esîr *el-Kâmil*'de kullandığı kaynakların sadece bir kısmının ismini kaydetmekle yetinmiştir. Ancak bu durum diğer önemli kaynaklardan faydalanmadığı anlamına gelmez. Zaten Ortaçağ tarihçilerinin büyük bir kısmı yararlandıkları kaynakların hepsini zikretmezler. İbnü'l-Esîr *el-Kâmil*'de verdiği malumatı, bir kısmı günümüze intikal etmeyen umumî tarihler, hususî tarihler, şehir tarihleri, coğrafya kitapları, tabakat ve terâcim-i ahval (biyografi) kitaplarıyla edip ve şairlerin eserleri, resmî vesikalar, münşeât mecmuaları, ihvâniyyat ve dîvâniyyat (*Resâilü ihvâniyyât ve dîvâniyyât*) tüccar ve seyyahların verdiği şifahî bilgilerden almıştır.

Tarihte oynadıkları rol itibarıyla Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndan sonra ikinci sırada bugün üzerinde yaşadığımız Anadolu / Türkiye topraklarında kurulan ve 1075 (veya 1080-1081) -1308 yılları arasında hüküm süren ve Anadolu'yu Türkiye (Türklerle meskûn bölge) yaparak 233 yıl boyunca bu topraklarda hâkimiyet kuran Türkiye Selçukluları (Selâcika-i Rûm) yer alır.

İbnü'l-Esîr *el-Kâmil*'de Türkiye Selçuklularının tarihini hanedanın atası Arslan Yabgu'dan başlayarak 1231 yılına kadar meydana gelen olayları yine güvenilir kaynaklara dayanarak anlatır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Gazi Süleymanşah'ın (1075-1086) fetih harekâtı ve Suriye Selçuklu Meliki Tutuş ile yaptığı savaşta mağlup olup ölümüne kadar vuku bulan olayları oğlu I. Kılıç Arslan'dan (1092-1107) itibaren Türkiye Selçuklularının Haçlılar, Ermeni baronları, Dânişmendliler, Bizans İmparatorluğu, Abbâsiler, Eyyûbiler, Büyük Selçuklular, Trabzon Rum Devleti, İznik Bizans Devleti, Hârizmşahlar, Artuklular, Mengüçüklüler ve Saltuklular gibi hanedanlarla ilişkileri ve askerî mücadeleleri, 628 (1231) yılına kadar vuku bulan siyasî, iktisadî, içtimaî, ilmî ve kültürel olayları hakkında önemli bilgiler verir.

Selçuklu hanedanının üçüncü kolunu Irak Selçukluları (1118-1194) teşkil eder. İbnü'l-Esîr *el-Kâmil*'de Irak Selçuklu Devleti'nin Sâve Savaşı'ndan (513/1119) itibaren Büyük Selçuklularla, Abbâsilerle, Hârizmşahlarla ve çevredeki diğer devlet ve özellikle Azerbaycan Atabegleriyle (İldenizliler) Irak Selçuklu sultanları ve meliklerinin birbirleriyle ve Sultan Sencer ile olan ilişkilerini birinci elden kaynaklara, arşiv belgelerine, tevkî, menşur ve ahidnâmelere dayanarak oldukça ayrıntılı anlatır.

İbnü'l-Esîr hanedanın Suriye Selçukluları (1079-1117) adıyla bilinen kolu hakkında umumî tarihlere, tabakat ve terâcim-i ahval kitaplarına şehir ve bölge tarihlerine ve yine birinci elden kaynaklara istinaden geniş bilgi nakleder.

Sultan Melikşah'ın Suriye'yi kardeşi Tutuş'a iktâ ettiği tarihten (471/1078) başlayarak Tutuş'un Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra giriştiği taht mücadeleleri, Sultan Berkyaruk ile yaptığı savaşta mağlup olup hayatını kaybettiği tarihe (488/1095) kadar vuku bulan olaylar, Tutuş'un ölümünden sonra Suriye Selçuklularının Halep Selçuklu Melikliği (1095-1117) ve Dımaşk Selçuklu Melikliği (1095-1104) olarak ikiye ayrılması, bu iki melikliğin birbirleriyle, Büyük Selçuklular, Fâtımiler ve Haçlılar, çevredeki mahallî idareciler (ashâbü'l-etrâf) ve emîrlerle mücadele ve münasebetleri hakkında ayrıntılı malumat verir.

Kirman Selçukluları (1048-1187) hakkında da Kavurd Bey tarafından kuruluşundan yıkılışına kadar geçen olaylar, hanedanın Büyük Selçuklular ve diğer devletlerle olan ilişkileri hakkında kısa, fakat oldukça önemli bilgiler nakletmekle beraber *el-Kâmil*'in hacmi ve malumatının zenginliği dikkate alındığında Selçuklu hanedanının bu kolu hakkında araştırmacıların *el-Kâmil*'den daha ayrıntılı bilgi beklediğini ifade etmeliyiz.

el-Kâmil fi't-Târîh adlı eseriyle Ortaçağ'ın en güvenilir tarihçisi unvanına sahip değerli bir tarihçi olan İbnü'l-Esîr Selçukluların ağırlıklı olarak siyasî tarihi hakkında detaylı bilgi vermekle beraber aynı zamanda iktisadî ve içtimâî tarihi, ilmî, edebî ve kültürel hayatı hakkında da zengin malumat nakleder. İbnü'l-Esîr *el-Kâmil*'i yazarken olaylar arasında bir kopukluk olmasın ve insicam bozulmasın diye birbirleriyle ilgili hadiseleri aynı yerde anlatmış, Selçuklu hanedanıyla ilgili bilgileri anlatırken de aynı metodu takip etmiştir. Müellif halifelerin, sultanların ve diğer meşhur simaların vefatlarından bahsettikten sonra onların ahlak ve sîretleri hakkında da kısa fakat orijinal bilgiler verir.

Sonuç olarak şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eseri Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları ve Suriye Selçukluları tarihiyle ilgilenen araştırmacıların ve tarihçilerin asla müstağni kalamayacağı çok önemli bir kaynaktır.

İbnü'l-Esîr *el-Kâmil*'i yazarken doğrudan veya dolaylı olarak istifade ettiği kaynaklardaki bilgi, haber ve rivayetleri sadece nakletmekle yetinmemiş, onları titizlikle incelemiş, tenkit süzgecinden geçirmiş ve nihayet kendi kanaat ve değerlendirmelerini de katarak Selçuklu tarihine dair malumatın mükemmel bir sentezini yapmıştır.

İbnü'l-Esîr Moğol istilası için fukaha, tüccar ve mültecilerden şifahî bilgiler almış ve anlatılanlardan öylesine etkilenmiştir ki, uzun zaman bu zulüm ve katliamları yazıp yazmamakta tereddüt etmiştir.

İbnü'l-Esîr'in Farsça bilip bilmediği tartışmalıdır. Ancak Muhammed b. Ahmed en-Nesevî (ö. 647/1249-1250) onun Meşrık'taki olayların tarihine dair Farsça kaynaklara da sahip ve vakıf olduğunu söyler. Biz de onun Farsça kaynaklardan da istifade ettiği kanaatindeyiz.

İbnü'l-Esîr'in bizzat isimlerini zikrederek istifade ettiği kaynaklarla, adlarını belirtmeden faydalandığını tespit ettiğimiz kaynakların başlıcalarını vefat tarihlerini esas alarak şöyle sıralayabiliriz.

Utbî (ö. 427/1036), *Târîhu'l-Yemînî*; Abdülkahir b. Tahir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-1038), *el-Fark beyne'l-fırak*; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî (ö. 448/1056), *Kitâbü'l-Vüzerâ, Rüsûmu Dârî'l-hilâfe, Kitâbü't-Târîh*; Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*, Ebü'l-Fazl Beyhakî (ö. 470/1077), *Târîh-i Beyhakî*; Garsünnî'me b. Hilâl es-Sâbî (ö. 480/1088), *Uyûnü't-tevârîh*; Gerdizî (ö. V/XI. yüzyıl), *Zeynü'l-ahbâr*; Nizâmülmülk (ö. 485/1092), *Siyâsetnâme (Siyerü'l-mülûk)*; Ebû Tâhir-i Hatûnî (ö. VI/XII. yüzyıl), *Târîh-i Âl-i Selçuk*; Anonim, *Mücmelü't-tevârîh ve'l-kısas* (te'lifyi 520/1126), Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî (ö. 521/1127), *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*; Enûşirvan b. Hâlid (ö. 532/1138), *Fütûru zamânî's-sudûr ve sudûru zamânî'l-fütûr*; Şehristânî (ö. 548/1153), *el-Milel ve'n-nihal*; Azîmî (ö. VI/XII. yüzyıl), *Târîh*; İbnü'l-Belhî (ö. VI/XII. yüzyıl), *Farsnâme*; Sem'ânî (ö. 562/1166), *el-Ensâb*; İbnü'l-Kalânîsî (ö. 555/1160), *Zeylü Târîhi Dimaşk*; İbn Hamdûn (ö. 562/1167), *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*; Ali b. Zeyd (İbn Funduk) el-Beyhakî

(ö. 565/1169), *Meşâribü't-tecârib, Tetimmetü Sivânî'l-hikme*; el-Me'mûnî (ö. VI/XII. yüzyıl), *Târîh-i Horasan*; İbn Asâkir (ö. 571/1176), *Târîhu Medîneti Dimaşk*; İbnü'l-İmrânî (ö. 580/1184), *el-İnbâ fî târihi'l-hulefâ*; Zahîruddîn-i Nîsâbûrî (ö. 582/1186), *Selçuknâme*; Ali b. Nâsır el-Hüseynî (ö. 590/1194), *Zübdetü't-Tevârih (Ahbâru'd-devleti's-Selcûkiyye, Ahbâru'l-ümerâ ve'l-mülûki's-Selcûkiyye)*; İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem, Telbîsü İblîs*; İmâdüddin Kâtib el-İsfahanî (ö. 597/1201), *Nusretü'l-fetre ve usretü'l-fitre (katre), el-Fethu'l-kussî fî'l-fethi'l-Kudsî, el-Berku's-Şâmî*; Râvendî (ö. 603/1207), *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*; Ali b. Zâfir el-Ezdî (ö. 613/1216), *Ahbâru mülûki'd-devleti's-Selcukîyye, ed-Düvelü'l-munkatîa*; Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-büldân*.

Yaklaşık 40 yıl önce Prof. Dr. Ahmet Ağırakça, Prof. Dr. Yunus Apaydın, Dr. Beşir Eryarsoy ve Dr. Abdullah Köşe ile birlikte *el-Kâmil fî't-Târîh*'i Bahar Yayınları için tercüme etmeye başladık. Eserin Selçuklu tarihiyle ilgili ciltlerini (IX, X, XI ve XII. cildin ilk yarısını) ben tercüme ettim. Bu çeviri *el-Kâmil fî't-Târîh Tercümesi, İslâm Tarihi* adıyla 12 cilt olarak yayımlandı (İstanbul 1985-1987). Daha sonra maalesef haksız bir şekilde her bir cildi çevirenlerin isimleri belirtilmeden bir komisyon tarafından tercüme edilmiş gibi gösterilerek bizden habersiz 10 cilt hâlinde birçok baskısı yapıldı. Selçukluların ilk yıllarıyla ilgili kısmını "Selçukluların Tarih Sahnesine Çıkışları" başlığıyla notlar ilave ederek yeniden Türkçeye çevirdim (*Prof. Dr. Fikret Işılta'n'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 187-214).

Murat Temelli gibi bazı şahıslar benim Selçuklu tarihiyle ilgili çevirilerimi aynen iktibas edip etik kuralları hiçe sayarak ve emek hırsızlığı yaparak *İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fî't-Târîh, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi Siyasi-Ekonomik-Sosyal* (Giriş yazısı ve çeviri: Murat Temelli, ARK YAYINLARI, İstanbul 2013) adıyla sözde tercüme etmiş göstererek kendi adlarıyla yayımlamışlardır.

Bazı meslektaşlarımın ve öğrencilerimin istekleri doğrultusunda *el-Kâmil fî't-Târîh*'in IX, X, XI ve XII. ciltlerinde Selçuklu tarihiyle doğrudan veya dolaylı ilgili bölümleri gözden geçirip tespit ettiğim yanlışları tashih ettiğim gibi gerektiğinde D. S. Richards tarafından yapılan İngilizce çevirileriyle de karşılaştırdım. Notlar ve açıklamalar ilave ederek bazı yerlerini yeniden tercüme ettim.

Metinde geçen terimleri aynen muhafaza ettim. Ancak hanedanların, devletlerin, beylik ve mahallî hükümetlerin isimlerini, hükümdarlarına verilen unvanları bugün Türkçe literatürde kullandığımız şekliyle kaydettim. Mesela melikü't-Türk'ü Türk hakani, melikü Alman'ı Alman imparatoru, sahibi Antakya'yı Antakya prinkepsi, melikü'l-Kudüs'ü Kudüs kralı, melik Kılıç Arslan'ı Anadolu/Türkiye Selçuklu sultanı, melikü'r-Rûm'u Bizans imparatoru, Ashâbü'l-etraf'ı mahallî hükümdarlar ve beyler şeklinde çevirdim.

Üç yıl süren çalışmalarım sırasında yardımlarını gördüğüm başta muhterem Hocam Prof. Dr. Erdoğan Merçil olmak üzere değerli meslektaşlarım

Prof. Dr. Gülay Öğün Bezer, Prof. Dr. Osman Gazi Özgüdenli, Prof. Dr. Cihan Piyadeoğlu, Prof. Dr. Ebru Altan, Prof. Dr. Ahmet Ağırakça, Dr. Öğr. Üyesi Pınar Kaya Tan, araştırma görevlileri Serdar Sevmezler, Mahmut Olgaç, Yasin Karakuş yanında Hikmet Neşriyat'ın sahibi Ersan Bostan, İSAM başkan ve personeline ve özellikle Süleyman Özel ile Abdurrahman Hacıismailoğlu'na çok teşekkür ederim. Ayrıca kitabı baştan sona okuyarak gerekli tashihleri yapan ve indeksi hazırlayan değerli meslektaşım Doç. Dr. Murat Öztürk, lisans üstü öğrencilerimiz İsmail Koçuk ve Aybüke Özcan ile Bilge Kültür Sanat Yayınevi sahibi Adnan Mecid Yüksel ve mesai arkadaşlarına müteşekkirim. Son olarak kıymetli eşim Müşerref Hanım'a ve kızım Hicran'a da teşekkür borçlu olduğumu ifade etmeliyim.

Bu çalışmanın Selçuklu tarihiyle meşgul olan meslektaşlarıma faydalı olmasını ve Türk-İslâm tarihine katkı sağlamasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederim. Bilvesile hatırlatmak isterim ki 26 Ağustos 1071 tarihinde kazanılan Malazgirt Zaferi Anadolu'nun fethi, Türkleşmesi ve İslâmlaşması açısından önemli bir dönüm noktası teşkil eder. O güne kadar geçici bir istila niteliği taşıyan fetihler bu tarihten itibaren Anadolu'yu vatan edinme duygu ve düşüncesiyle gerçekleştirilmiştir. Müslüman Türklerin Anadolu'da kazandığı bu büyük zafer hem İslâm âleminde hem de Hristiyan dünyasında Hilâl-Haç mücadelesinin bir neticesi olarak değerlendirilmiş ve büyük bir yankı uyandırmıştır. Nitekim bu galibiyetin üzerinden henüz 25 yıl bile geçmeden Avrupa, papanın önderliğinde Kudüs'ü Müslümanların elinden kurtarmak parolasıyla Anadolu ve Suriye'de gelişen Türk-İslâm tehdidini bertaraf edip Ortadoğu'da siyasî hâkimiyet tesis etmek amacıyla Haçlı Seferleri için harekete geçmiştir. Daha önce Müslüman Araplar, Asya, Afrika ve Avrupa'da büyük fetihlerde bulunmuş ancak Anadolu'nun fethi Selçuklu Türkleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu zaferle birlikte Müslüman Türklerin İslâm dünyasındaki saygınlığı artmış, Anadolu'nun Türklerle meskûn bir ülke, yani "TÜRKİYE" olması ve hatta İstanbul'un fethi için çok önemli bir adım atılmıştır. Selçuklu tarihi açısından son derece kıymetli olan *el-Kâmil*'in, Malazgirt Zaferi'nin 950. sene-i devriyesinde yayımlanmasından dolayı büyük bir gurur ve mutluluk duyduğumu belirtmeliyim.

Samimi tenkitleri her zaman dikkate alacağımı ve Allah kısmet ederse müteakip baskılarda gerekli gördüğüm düzeltmeleri yapacağımı ifade etmek isterim.

Allah'a hamd, sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed'e, Ehl-i Beytine ve ashabına salât ve selam olsun. Gayret bizden, tevfiğ Allah'tandır.

Prof. Dr. Abdülkerim ÖZAYDIN

26 Ağustos 2021

Atakent/İstanbul

İBNÜ'L-ESİR'İN HAYATI VE ESERLERİ

Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî 4 Cemâziyelevvel 555'te (12 Mayıs 1160) Cizre'de (Cezîre-i İbn Ömer) doğdu; bundan dolayı Cezerî nisbesiyle, babasının Esîrüddin lakabını taşımasından dolayı da İbnü'l-Esîr künyesiyle anılır. İlk İslâm fetihleri sırasında Irak'a yerleşen ve IV. (X.) yüzyılda Şehrizûr'da yaşarken Büveyhî hükümdarı Adudüdevle'nin baskısıyla Cizre'ye giden Bekir b. Vâil kabilesinin Şeybânoğulları kolundan bir aileye mensuptur. İbnü'l-Esîr'in yazdıklarından, babasının Musul Atabegi İmâdüddin Zengî döneminde (1127-1146) Vezir Cemâleddin'in Cizre'deki nâibi, Mevdûd b. İmâdüddin Zengî devrinde ise (1149-1170) Cizre Dîvânü'l-harâcı'nın reisi olduğu, aynı zamanda ticaretle ve Kasruharb adlı köy ile Akîme köyündeki çiftliğinde tarımla uğraştığı öğrenilmektedir.¹ İbnü'l-Esîr babasının ölüm tarihi hakkında bilgi vermez; ancak onun 587'de (1191) hayatta olduğu anlaşılmaktadır.²

Ebü'l-Kerem Esîrüddin, üçü de ileride İbnü'l-Esîr lakabıyla ün kazanacak birer âlim olan oğulları Mecdüddin,³ İzzeddin ve Ziyâeddin'in⁴ öğrenimiyle yakından ilgilenerken onları en meşhur hocalara gönderdi. İzzeddin yirmi bir yaşında iken hacca gitti (576/1181) ve Haremeyn'de bazı âlimlerle görüşüp onlardan hadis öğrendi; dönüşünde de bir süre Bağdat'ta kalarak Şâfiî fakihi Şeyh Ebü'l-Kâsım Yaîş ile hadisçi İbn Sükeyne'nin derslerine devam etti. 579 (1183) yılında, babası Esîrüddin'in, çocuklarının tahsilini düşünerek Cizre'den ayrılıp o devrin önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Musul'a yerleşmesi üzerine Ebü'l-Fazl Abdullah et-Tûsî, Ebü'l-Ferec Yahyâ es-Sekafî, Ebû Mansûr Müslim es-Sîhî ve İbn Şebbe en-Nahvî el-Mukrî'nin öğrencisi oldu. Ayrıca hocaları arasında Ebû Muhammed Abdullah et-Tikrîtî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Efdaluzzaman, Cemâleddin Ebû Ali el-Hamevî, Ebü'l-Ferec Abdülmün'im el-Harrânî, Ebû Hafs Ömer el-Bağdâdî, Abdülmuhsin el-Hatîb et-Tûsî ve Kadî İbn Ganâim el-Halebî de vardı. İbnü'l-Esîr, tahsil hayatının bu son yıllarında Musul atabeginin sözlü mesajlarını halifeyle iletme üzere birkaç defa Bağdat'a gidip geldi ve her seferinde hem

1 İbnü'l-Esîr, *et-Târihu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye (bi'l-Mevsıl)*, (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdat-Kahire 1382/1963, s. 118, 147, 157.

2 İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, s. 186-187.

3 İbnü'l-Esîr Mecdüddin (ö. 606/1210) hadis ve tefsir âlimi, edebiyatçı ve biyografi yazarı. Geniş bilgi için bk. Ali Osman Koçkuzu, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin", *DİA*, XXI, 28-29.

4 İbnü'l-Esîr Ziyâeddin (ö. 637/1239). Dil bilgini ve devlet adamı. Geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "İbnü'l-Esîr, Ziyâeddin", *DİA*, XXI, 30-32.

Abdülmün'im b. Küleyb gibi bilginlerden hem de kütüphanelerdeki kıymetli kitaplardan ve temin edebildiği resmî belgelerden faydalandı. Bu arada yine atabegin elçisi sıfatıyla Dımaşk, Halep ve Kudüs'e gitti; sefaret görevini yerine getirmesinin yanında birçok fakih, kurrâ, muhaddis ve nahiv hocasından da çeşitli bilgiler aldı.⁵

Kudüs'ün fethinden (583/1187) sonra 584'te (1188) Selâhaddin'in Kerek kuşatmasına katıldı. 590 (1194) yılında Dımaşk'ta Selâhaddin-i Eyyûbî ile görüşen ve Hittîn Savaşı'nın cereyan ettiği alanı gezen İbnü'l-Esîr, aynı yıl hükümdarın Antakya Prinkepliği'ne karşı düzenlediği sefere Musul askerlerinin yanında tarihçi olarak katıldı. Ardından Musul'a döndü ve ölümüne kadar hayatını Atabeg Bedreddin Lü'lü'ün himayesinde geçirdi. 603'te (1207) hacca, 626'da da (1229) Halep'e gitti. İbn Hallikân, İbnü'l-Esîr'in bu Halep ziyaretinde el-Melikü'l-Azîz'in atabegi Şehâbeddin Tuğrul tarafından saygın bir misafir olarak ağırlandığını bizzat gördüğünü söyler ve onu mütevazı, ahlak ve fazilet abidesi bir âlim olarak tanıtır; kendisinin de onun ilminden istifade ettiğini belirtir.⁶ İbnü'l-Esîr 627'de (1230) tekrar Dımaşk'a gitti; Müsnidüşşâm Kâsım b. Sasrâ ve Zeynümenâ b. Asâkir'den semâ yoluyla hadis aldı; ertesi yıl Halep'e ve oradan da fazla gecikmeden Musul'a döndü. Burada Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'ün himayesine mazhar oldu. Ömrünün son yıllarında kendini hadis ilmine vakfederek ilerlemiş yaşına rağmen bu alanda öğrenci yetiştirip özellikle sahabe biyografilerine ve hadis râvilerinin nisbelerine dair eserler verdi. İbnü'l-Esîr 25 Şaban 630'da (6 Haziran 1233) Musul'da vefat etti. Musul'daki kabrinin üzerinde bugün 1939'da yaptırılan büyük bir türbe bulunmaktadır.

el-Kâmil fi't-târîh adlı eseriyle haklı bir şöhrete kavuşan İbnü'l-Esîr aynı zamanda hadiste hafızlık derecesine ulaşmış, usûl-i hadis, siyer, edebiyat, ensâb ve Eyyâmü'l-Arab'da da üstat sayılmıştır; evi ise her zaman âlim ve ediplerle dolup taşardı. Hafızası çok kuvvetli, zeki ve mütevazı bir insandı. Makam ve mevki sahibi olmayı istememiş, kendisine itibar gösteren Zengîlerin ve Eyyûbîlerin yaptıkları bütün teklifleri geri çevirmişti. *el-Kâmil*'de, önemli mevkilere gelmiş nice devlet adamının hiç beklemediği anda nasıl perişan bir hâle düştüğünü anlattıktan sonra geçimini sağlayacak geliri olan bir insanın resmî görev almamasını tavsiye eder. İbn Kesîr, onun Musul hükümdarlarına vezirlik yaptığını söylerse de⁷ bu doğru değildir. İbnü'l-Esîr rivayetleri değerlendirirken ihtiyatlı davranmasıyla, haberleri tahlil ve tenkit süzgecinden geçirdikten sonra kullanmasıyla ve yalnız güvenilir kaynaklara başvurmasıyla tanınmıştır. Bir tarihçi sıfatıyla geçmişe ait bilgilerden, örnek hadise ve tecrübelerden faydalanılması gerektiğini, tarihin iyi ve kötü yönleriyle tekrardan ibaret olduğunu, dolayısıyla insanların ondan ibret alarak kendilerine yön vermelerini ve ahiret hayatı için de azık hazırlamalarını

5 Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Musul'u kuşattığı sırada (581/1185-1186) orada idi.

6 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, (nşr. İhsan Abbas), Beyrut ts., III, 349.

7 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut ts., XIII, 139.

tavsiye eder. İbnü'd-Dübeysî, Şehâb el-Kûsî, Mecdüddin b. Ebû Cerâde, Ebü'l-Kâsım Şeref b. Asâkir, Ebû Saîd Sungur el-Kudâî, Ebü'l-Fazl b. Asâkir ve İbn Hallikân gibi pek çok müellif ondan rivayette bulunmuşlardır.⁸

Eserleri: 1. *el-Kâmil fi't-târih*

İbnü'l-Esîr önsözde eseri niçin yazdığını anlatırken erken yaşlarda tarihe ilgi duyduğunu, tarih kitaplarını okurken bazı tarihçilerin olayları çok abarttıklarını, bazen önemli olaylara ya hiç temas etmediklerini ya da kısaca geçştirdiklerini, buna karşılık önemsiz olayları ön plana çıkardıklarını gördüğünü, ayrıca Doğu İslâm dünyasından tarihçilerin Batı İslâm dünyasında vuku bulan hadiseleri ihmal ettiklerini, Batılı tarihçilerin de Doğu'daki olaylara önem vermeyip kitaplarını almadıklarını, bu yüzden tarihe meraklı kişilerin bazen bir olay hakkında bilgi edinebilmek için ciltlerce kitaba bakmak zorunda kaldığını belirtir ve okuyucuları böyle bir ihtiyaçtan kurtaracak bir tarih kitabı yazma zarurietini duyduğunu, bununla birlikte bütün olayları eserine almadığını, fakat okuyucuların kitapta anlattığı olayları bu şekliyle başka bir eserde bulamayacaklarını söyler. İbnü'l-Esîr bu konudaki düşüncelerini detaylı olarak şöyle anlatır: “*Eskiden beri içimde tarih kitaplarını okuyup içindekilerini öğrenmek sevgisi, gizli ve açık tarihî hadiselerle muttali olma arzusu, bu kitapların sayfaları arasına terk edilmiş olan bilgi, kültür ve tecrübelerden faydalanma temayülü vardı. Ne yazık ki, bu kitaplar üzerinde biraz durunca onların bu maksadı gerçekleştiremeyeceklerini, hatta bu kitaplar yüzünden bilgi cevherinin araza dönüşeceğine kanaat getirdim, öyle ki, bir kısım tarihçiler bütün rivayetleri araştırıp toplamak suretiyle hacimli eserler meydana getirirken, diğer bir kısım tarihçiler de alınması lüzumlu olan pek çok bilgileri terk edip muhtasar kitaplar kaleme almışlardır. Bununla beraber bütün tarihçiler büyük hadiseleri ve meşhur olayları eserlerine almamışlar; birçokları da yazılmaması gereken küçük ve basit hadiselerle yer vererek sayfalar doldurmuşlardır.*

Ayrıca her tarihçi kendi zamanına kadar olan tarihî hadiseleri kaleme almış, kendilerinden sonra gelenler ise bunlara zeyiller yazarak bu tarihten sonra meydana gelen yeni hadiseleri bunlara ilave etmişlerdir. Diğer taraftan Şark İslâm dünyasının tarihi ile meşgul olanlar, Batı İslâm âlemine ait tarihî hadiseleri eserlerine almamışlar; Batı tarihi ile iştigal edenler de Doğu'ya ait tarihî haberleri kitaplarına almayı ihmal etmişlerdir. Bu durum karşısında tarihî bilgilere meraklı olan birisi, kendi zamanına kadar olan tarihî hadiseleri bir insicam ve bütünlük içerisinde öğrenmek istediği zaman, muhtevalarındaki noksanlık ve biktiricilik bir yana, çeşitli tarih kitaplarını ve birçok ciltli kitabı okumak mecburiyetinde kalmıştır.

Nihayet ben bu işin usulsüzlüğünü görünce, öğrendiklerimi unutmamak ve icabında başvuracağım bir eser elde etmek için Doğu ile Batı ve bu ikisi arasındaki ülkelerde yaşayan ve saltanat süren, gelmiş geçmiş bütün hükümdarların

8 Taceddin Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, (nşr. Mahmûd M. et-Tanâhî - Abdülfettah M. el-Hulv), Kahire 1396/1976, VIII, 300.

haberlerini ihtiva eden bir tarih kitabı yazmaya başladım ve bu kitabımda, kâinatın yaratılışından itibaren içinde bulunduğum zamana kadar cereyan eden hadise ve vakıaları peş peşe ve bir sıraya göre almayı kararlaştırdım.

Bu arada şunu ifade edeyim ki, ben bu kitabıma tarih ile ilgili bütün hadiseleri aldığımı söyleyemem; çünkü benim gibi Musul'da yaşayan bir kimseye elbette Doğu ve Batı'nın en son sınırında cereyan eden hadiseler uzak kalacaktır. Bununla beraber bu kitabımda hiçbir tarihinin eserinde toplanmayan bilgileri topladığımı söyleyebilirim. Bu kitabımın üzerinde biraz düşünen kimse söylemiş olduğum bu sözün doğruluğunu hemen anlar.

Ben önce, ihtilaf hâlinde kendisine başvurulana, bütün tarihçilerce itimada layık görülen Taberî'nin büyük tarih kitabı Târîhu't-Taberî ile işe başladım. Aynı zamanda bu kitapta bulunan bütün bab başlıklarını hiçbirini atlamadan kitabıma aldım. Taberî kitabına aldığı hadiselerin pek çoğunda muhtelif rivayetler zikretmiştir. Hâlbuki onun zikrettiği bu rivayetlerden her biri ya bir önceki rivayetin aynısı veyahut çok cüz'î bir fark arz etmektedir. İşte bu yüzden ben, bu rivayetlerin en tamamını alıp kitabımda naklettim ve bu rivayetlere onun kitabında bulunmayan diğer rivayetleri ilave ettim; ayrıca her şeyi yerlerine koymaya çalıştım. Neticede ileride göreceğiniz üzere, belli bir hadise hakkında zikredilenlerin hepsi farklı kanallardan rivayet edilmekle birlikte ifade bütünlüğü oluşturmuş oldu.

Taberî Tarihi'ni böylece tetkik ettikten sonra diğer meşhur tarih kitaplarına geçtim ve bunları gözden geçirip okudum. Bu arada Taberî Tarihi'nde bulunmayan, fakat ondan yapmış olduğum nakillere bu kitaplardan da bilgiler ilave ettim. Ayrıca bu kitaplardan aldığım bütün bilgileri uygun olan yerlerine koydum. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in (s.a.) ashâbı arasında cereyan eden hadiseler ile ilgili hususlarda Taberî'nin naklettiklerine herhangi bir ilavede bulunmadım. Ancak bir insan adı veya açıklanmasına ihtiyaç duyulan veyahut da tarihçilerce naklinde tenkit bahis konusu olmayan hususlarda ilaveler yaptım. Ayrıca ben, tarihçiler arasından doğruluk, sağlam inanç ve külliyetli bilgi bakımından Taberî'ye itimat ettim.

Bu arada şunu da ifade edeyim ki, ben, zikri geçen tarihlerden ve meşhur kitaplardan sadece yapmış oldukları nakillerde doğrulukları ve tedvin ettikleri şeylerde sağlamlıkları bilinenlerden nakillerde bulundum. Bu nakilleri yaparken de karanlık gecelerdeki körün yürüyüşü, çakıl taşlarıyla inci tanelerini bir araya toplayanın davranışı gibi hareket etmedim.

Diğer taraftan tarihçilerin bir tek hadiseyi çeşitli yıllar içerisinde zikrettiklerini ve her ay bu hadise ile ilgili birtakım şeylerden bahsettiklerini, neticede bu hadisenin bütünlüğünü kaybedip parçalandığını, dolayısıyla bu hadiseden hiçbir maksada ulaşılmadığını, hatta derinlemesine düşünmedikçe hiçbir şey anlaşılmadığını gördüm. İşte bunun için ben, tek hadiseyi bir yerde topladım ve bu hadise ile ilgili her şeyi hangi ay ve yılda olursa olsun burada zikrettim. Böylece bir tek hadise belli bir sıra ve insicam içerisinde peş peşe anlatılmış oldu.

Her yılın büyük ve meşhur hadiselerini hususî başlıklar altında, bununla birlikte hususî başlıklar altında toplanması mümkün olmayan küçük hadiseleri ise her yılın sonuna eklediğim "çeşitli olaylar" adını taşıyan tek başlık altında topladım. Bu arada ülkelerin belli bir kesiminde ortaya çıkıp hüküm süren, fakat dönemi uzun sürmeyen birinden bahsettiğim zaman, onunla ilgili haberlerin çeşitli yerlere serpiştirilmesi hâlinde fazla tanınmaması sebebiyle bu haberlerin bilinemeyeceğini düşünerek, baştan sona kadar onunla alakalı bütün hadise ve haberleri ilk defa ortaya çıkışını zikrettiğim bahiste anlattım.

Ayrıca her yılın sonunda meşhur âlimlerden, fazilet sahibi kimselerden ve ileri gelen ünlülerden o yıl içerisinde vefat etmiş olanları da zikrettim. Diğer taraftan kitabımda, yazılışı birbirine benzeyen, fakat telaffuzda farklı olan isimlerin yanlış okunmalarını önlemek, ayrıca nokta ve hareke koymak külfetinden kurtulmak için bu isimlerin okunuş şekillerini hareke ve harflerini yazı ile tespit ederek anlattım.

Bu kitabımla ilgili pek çok malzemeyi topladıktan sonra, birbirini takip eden hadiseler ve engeller yüzünden, ayrıca tarih konusundaki bilgimin tamamlanıp mükemmelleşmesi bakımından kitabımı uzun süre askıya aldım.

Ancak kendilerine her zaman danıştığım bir grup din kardeşimle bilgi ve fazilet sahibi dostlarım yazdıklarımı rivayet etmeleri için benden bunları dinlemek istediler. Ben ise kitabımı bitirmediğimi söyleyip bunu yerine getiremeyeceğimi ifade ederek mazeret beyan ettim; çünkü o sırada ben, kitabın müsveddesine tekrar göz atmamış, tashih etmek istediğim hataları düzeltmemiş ve çıkarılıp atılması gerekenleri de kitaptan çıkarıp atmamıştım. Onlar ise taleplerini sürdürüyorlar, isteklerinde ısrar ediyorlar ve bundan bir türlü vazgeçmiyorlardı. Nihayet eserin tamamlanmasından ve düzeltilmesinden, hatta lüzumlu olan kısımların bırakılıp, atılması gerekli olan kısımların çıkarılıp atılmasından önce bunu benden dinlemeye başladılar. Hâlbuki gerektiği şekilde meşgul olup bu eseri tamamlamak için, yardımcı ve destekleyici birinin bulunmaması, peş peşe gelen üzüntüler ve birbirini takip eden musibetler yüzünden azmim kırılmış ve aczim ortaya çıkmıştı.

Durum böyle iken, el-Melikü'r-Rahîm lakabıyla tanınan, Musul Atabegi Bedreddin Lü'lü'ün bir buyruğu geldi. İşte bu anda üzerimden ihmal kaftanını ve tembellik elbisesini çıkarıp attım. Ayrıca divitimi hazırlayıp kalemimi düzelttim ve kendime: "Çalışmak ve derlenip toparlanmak zamanı gelmiştir; haydi bir an evvel toparlan!" dedim.

Ayrıca boş zamanı kendim için en mühim fırsat saydım ve süratle bu eseri tamamlamaya başladım. Zaten Allah (c.c.) bir şeyin olmasını istediği zaman önce onun sebeplerini hazırlar. Burada hayret edilecek bir şey varsa o da yarış atlarından sonuncusunun bile müsabakayı kazanmak istemesidir. Ben kendimi tenkit oklarına hedef yaptım, beni yerip kınayanların sözlerine karşı ise kendimi ortaya attım. Eserime manasına uygun olarak, "el-Kâmil fi't-târîh" (mükemmel tarih) adını verdim.

*Bilgi ve dirayet iddiasında bulunan ve kendilerini ilim ve rivayette en-
gin denizler gibi derinleşmiş zanneden nice âlimler gördüm. Bunlar tarihle
meşgul olmanın nihaî faydasının, kısaca haberler öğrenmek, tarih bilgisinin
nihaî maksadının da gece sohbetlerinde ve diğer yerlerde bunları anlatmak-
tan ibaret olduğunu zannederek tarihle meşgul olmayı hakir görüp hor gözle
bakmaya başladılar; ayrıca tarih ilminden yüz çevirip onu boş bir şey saydılar.*

*İşte onların bu durumu, bakışını işin özüne değil de sadece dış görünüşe
çeviren ve cevheri boncuk olan kimsenin hâline benzer.*

*Allah'ın, kendisine selim bir tabiat verip doğru yolu gösterdiği kimse, ta-
rihle meşgul olmanın pek çok faydaları olduğunu, hatta dünyevî ve uhrevî
birçok menfaatlerinin bulunduğunu gayet kolaylıkla anlar.*

Tarihle meşgul olmanın sağladığı bazı dünyevî faydalar şunlardır:

*1- Apaçık bir gerçektir ki, insan ölümsüzlüğü sever ve yaşayanlar hal-
kasında bulunmayı tercih eder. İnsanın dünkü gördüğü veya işittikleriyle
geçmiş milletlerin haber ve hadiselerini ihtiva eden kitapları okuması ara-
sındaki farkı keşke bir bilmiş olsaydım! Tarih kitaplarını okuyan bir kimse
geçmiş çağların insanlarıyla aynı asırda bulunmuş gibi olur; bu kitaplardaki
hadise ve haberleri öğrenen kişi de bu insanlarla karşılaşmış gibi olur ve ken-
disini onların arasında bulur.*

*2- Hükümdarlar, ellerinde emretme ve yasaklama yetkisi bulunan idare-
ciler, tarih kitaplarının muhtevalarına vakıf oldukları zaman, zalimlerin ve
gaddarların gidişat ve hareketlerini, bu hareketlerin tarih kitaplarına geçi-
rilererek halkın bunları birbirlerine aktardıklarını, sonrakilerin öncekilerden
rivayet yoluyla bunları birbirlerine naklettiklerini onların bu hareketlerinin
gerilerinde kötü bir isim ve halkın dillerinde kötü bir anı bıraktıklarını, ülke
ve memleketleri nasıl harabeye çevirdiklerini, Allah'ın kullarını helak edip
mahvettiklerini, halkın mallarını telef edip onların durumlarını bozdukları-
nı öğrenirler ve böylece onların bu davranışlarını çirkin görerek bu şekilde
hareket etmekten vazgeçerler ve bu hareketlerden uzak kalırlar.*

*Diğer taraftan yine onlar, âdil idarecilerin güzel hareketlerini, kendile-
rinden sonra gerilerinde güzel anılar bıraktıklarını, ülke ve memleketlerinin
mamurluklarını, mallarının çoğaldığını öğrenirler ve böylece onların bu ha-
reketlerini beğenirler, böyle yapmaya özenirler ve bu uğurda gayret gösterir-
ler; ayrıca buna ters düşen davranışları da bırakırlar.*

*Bundan başka onlar tarih okumakla, düşmanların verecekleri zararları
bertaraf edecek isabetli görüşleri de öğrenirler ve bu sayede kendilerini teh-
likelerden kurtarırlar, kıymetli şehirleri ve büyük memleketleri de korumuş
olurlar. Eğer tarih okumanın bunlardan başka faydaları olmasaydı, bunlar
bile iftihar etmeye yeter ve artardı.*

*3- İnsan tarih okumakla tecrübeler kazanır, birtakım hadiseleri öğrenir
ve bunların neticelerini kolayca kestirebilir; çünkü dünyada vuku bulmuş
hiçbir hadise yoktur ki, onun aynı veya bir benzeri meydana gelmemiş bulun-
sun. İşte kişinin bunlar vasıtasıyla akıllı gelişir ve lider olmaya ehliyet kazanır.
Manzum olarak birinin söylediği şu söz ne kadar güzeldir;*

“Gördüm ki insanda iki türlü akıl vardır
Doğuştan olan ve sonradan kazanılan akıl.
Doğuştan olan akıl insanda yoksa,
Sonradan kazanılan bir aklın faydası olmaz.
Perdelenen gözler bir şey görmeyince,
Güneş aydınlığının ona faydası olmaz.”

Bu manzumeyi söyleyen kimse, “doğuştan olan akıl” ile Allah’ın insan için yaratmış olduğu tabii aklı, “sonradan kazanılan akıl” ile de tabii aklın tecrübe kazanmış şeklini kastetmiştir. Ayrıca bu kimse sonradan kazanılan aklın değerini büyüterek onu ikinci derecede akıl saymıştır. Yoksa sonradan kazanılan akıl, tabii aklın tecrübe ile artış kazanmış şeklinden başka bir şey değildir.

4- İnsan sahip olduğu tarih kültürüyle çeşitli meclis ve ihtifallerde bir şeyler anlatmak, nadir ve güzel şeyler nakletmekle bir güzellik kazanır; hatta bütün yüzler kendisine çevrilir, kulaklar dikkatle kendisini dinler ve kalpler onun anlattıklarını hoşlanarak inceden inceye düşünmeye başlar.

Tarih ile meşgul olmanın sağladığı uhrevî faydalardan bazıları ise şunlardır:

1- Akıllı ve zeki kimse tarih kitaplarını okuyup üzerinde düşününce, âlemin durmadan insanoglunun eliyle değiştiğini dünyanın hem onların canlarını ve hem de mallarını ellerinden çekip aldığını, küçüklerini ve büyüklerini yok ettiğini, şerefli ve şerefsiz hiçbir kimseyi hayatta bırakmadığını, zorluk ve sıkıntılarında zengin ve fakirin kurtulmadığını görünce, dünyadan el etek çeker, ondan yüz çevirir, ahiret için hazırlığa yönelir, bu sayılanların hiçbirinin bulunmadığı ve sakinlerinin bu noksanlardan uzak ve arınmış olduğu bir yurda (cennete) rağbet eder.

2- Tarih okuyan kişi, sabır ve dayanıklılığı (teselli bulmayı) huy hâline getirir; çünkü akıllı kişi üstün bir peygamberin ve büyük bir hükümdarın, hatta hiçbir beşerin dünyanın musibetlerinden kurtulmadığını görünce onların başına gelen felaket ve musibetlerin kendi başına geleceğini de bilir.

Kur’ân-ı Kerim’de zikredilen kıssalar bu hikmete dayanmaktadır. Bir ayette: “Şüphesiz bunda akli olan yahut kalp huzuru içinde kulak veren kimseler için elbette bir öğüt vardır.” (Kâf, 50/37) buyrulur.”

Daha sonra İslâm’da tarih konusuna dair kısa bilgiler verip arkasından kâinatın yaratılışıyla asıl metne girer. Peygamberler tarihini anlatıp Sâsânî, Roma ve Bizans imparatorlukları, Selevkoslar, Cahiliye Arapları ve özellikle eyyâmü’l-Arab (kabileler arası savaşlar) hakkında ayrıntılı bilgi verir. Hz. Muhammed’in atalarından, doğumu ve peygamber oluşundan başlayarak hicretten itibaren 628 yılı sonuna (Ekim 1231) kadar meydana gelen olayları kronoloji sırasıyla anlatır.

Müellif, 302 (915) yılına kadar olayları yazarken Taberî’nin *Târihu’l-ümem ve’l-mülûk*’ünü esas almış; kitabını bu eserdeki senetleri ve zayıf rivayetleri çıkarmak, gerekli gördüğü durumlarda açıklama yapmak ve onun yer vermediği olayları eklemek suretiyle tamamlamıştır. Mesela 133’te (751)

Araplarla Çinliler arasında vuku bulan ve Orta Asya'nın kaderini belirleyen Talas Savaşı hakkında doğru bilgi sadece *el-Kâmil*'de mevcuttur. Carl Brockelmann, doktora tezinde İbnü'l-Esîr'in *Târîhu'l-ümem*'i ne ölçüde kullandığını ve bir intihal olup olmadığını tespitte çalışmıştır.⁹ İbnü'l-Esîr ayrıca güvenilir bulunduğu İbnü'l-Kelbî, Müberred, Belâzürî ve Mes'ûdî gibi tarihçilerin eserlerinden faydalanmış, hayal mahsulü ve uydurma olduğunu düşündüğü rivayetlere itibar etmediği gibi mevcut malzemeleri de büyük bir dikkatle kullanmıştır.

İbnü'l-Esîr 302'den (915) sonraki olaylar için eline geçen güvenilir bütün kaynakları, belgeleri, tüccar ve ulemanın sözlü rivayetlerini titizlikle incelemiş, bunları birbiriyle karşılaştırmış ve kendi değerlendirmelerini de katarak İslâm tarihi kaynaklarının mükemmel bir sentezini yapmıştır. Ancak faydalandığı eserlerin isimlerini genellikle vermez. Taberî'den sonraki dönem için kullandığı kaynaklar arasında İbn Miskeveyh'in *Tecâribü'l-ümem*, Ebü'l-Hüseyn Ali b. Ahmed es-Sellâmî'nin *et-Târih fî ahbâri vülâti Horâsân*, Gerdizî'nin *Zeynü'l-ahbâr*, Utbî'nin *Târîhu'l-Yemînî*, Sâbit b. Sinân es-Sâbî'nin *Târih (Ahbârü'l-Karâmita)*, Hilâl es-Sâbî'nin *Târih ve Tuhfetü'l-vüzerâ* adlı eserleri başta gelmektedir. Ayrıca Büyük Selçukluların ilk dönem tarihi için Sultan Alp Arslan adına kaleme alınmış olan Farsça *Meliknâme*'nin¹⁰ Arapça tercümesinden; Selçukluların daha sonraki tarihleri, Horasan ve Hârizm olayları için İmâdüddin el-İsfahanî'nin *Nusretü'l-fetre*, Ali b. Nâsır el-Hüseynî'nin *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* ve Beyhakî'nin (İbn Funduk) *Meşâribü't-tecârib*'inden; Irak olayları için Hemedânî'nin *Tekmiletü Târîhi't-Taberî*, İbn Miskeveyh'in *Tecâribü'l-ümem*, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam* ve İbn Hamdûn'un *et-Tezkire*'sinden; Suriye ve el-Cezîre olayları için İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dimaşk*, İbnü'l-Kalânî'nin *Zeylü Târîhi Dimaşk* ve Azîmî'nin *Târih*'inden; Selâhaddîn-i Eyyübî ile ilgili olarak İmâdüddin el-İsfahanî'nin *el-Berku's-Şâmî*'sinden, Mağrib konusunda Abdülazîz İbn Şeddâd'ın *Târîhu İfrîkiyye ve'l-Mağrib*'inden; dinler ve mezhepler konusunda da Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihal*'inden istifade etmiştir. Selçuklu devri Türk tarihi için en önemli kaynaklardan birini teşkil eden Garsünnî'me'nin (ö. 480/1088) *Uyûnü't-tevârih* adlı eserinden doğrudan veya İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam*'ı vasıtasıyla istifade ettiği kabul edilmektedir. Yine Selâhaddîn-i Eyyübî için onun dostlarından ve askerlerinden, Horasan olaylarına dair oranın ileri gelenlerinden ve Moğol istilasını için fukaha, tüccar, elçi ve mültecilerden şifahî bilgiler almıştır. İbnü'l-Esîr'in Farsça bilip bilmediği tartışmalı olmakla beraber Muhammed b. Ahmed en-Nesevî onun Meşrik'taki olayların tarihiyle ilgili Farsça kaynaklara da sahip olduğunu söyler.¹¹

9 Carl Brockelmann, *Das Verhältnis von Ibn el-Aürs Kâmil fit-ta'rîh zu Tabarîs Ahbâr er-rusul wal-mulûk*, Strassburg 1890.

10 Cl. Cahen, "Le Malik-Nâme et l'Histoire des Origines Seljukides", *Oriens*, II, (1949), s. 31-65.

11 Nesevî, *Siretü's-Sultân Celâlidîn Mengübürti*, (nşr. O. Houdas), Paris 1891, s. 3-4.

Müellif eserini yazarken olaylar arasında kopukluk meydana gelmemesi için birbiriyle ilgili olanları aynı yerde anlatır. Önemli olayları ayrıntılı bir şekilde kaydeder; küçük olayları her yılın sonunda “*zikrû iddeti havâdis*” başlığı altında kısaca verir ve yine o yıl ölen ünlü kişiler hakkında açıklamalar yapar, onların ahlak ve şahsiyetleri hakkında bilgi verir.

Çeşitli Olaylar (*Zikru İddeti Havâdis*)

Şafî fakihî, Kitâbü'l-İbâne ve diğer bazı eserlerin müellifi olan Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Ferevân el-Feverânî bu sene öldü.

Târîhu Bağdat ve daha birçok eserin sahibi olan Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîbü'l-Bağdâdî bu sene zilhicce ayında Bağdat'ta öldü. Zamanının önde gelen bir âlimiydi. Cenazesini taşıyanlar arasında Şeyh Ebû İshak eş-Şîrâzî de vardı.

İmâmîyye fakihî Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Hamza el-Ca'ferî de bu sene Ramazan ayında öldü. Yine Mervu'r-rûd halkından Hassan b. Saîd b. Hassan b. Muhammed b. Abdullah el-Menî el-Mahzûmî de bu sene öldü. İyilik ve ihsanı çoktu, çok ibadet ederdi. Az bir yiyecek ile iktifa eder, dünyanın debdebe ve gönül alıcı şeylerine iltifat etmezdi. Sultanlar teberrükken onu ziyarete gelirlerdi. Pek çok mescit, hankah, köprü ve Müslümanların yararına olan daha birçok eserler yaptırmıştı.

Ahmed b. Muhammed'in kızı Kerime el-Merveziyye de Mekke'de bu yılda öldü. Sahîh-i Buhârî'yi rivayet ederdi. Ebû'l-Vakt'e kadar Sahîh-i Buhârî'yi senedleriyle birlikte en iyi bilenlerin ilki odur. Buhârî'nin Sahîh'indeki yüksek isnad değeri (âli isnâd) bu kadınla zirveye çıkmıştır.”

İbnü'l-Esîr nakillerinin sağlamlığıyla tanınmış bir tarihçidir. Barthold, *el-Kâmil*'in neşrinden sonra Müslüman Doğu'nun tarihiyle meşgul olanların sağlam bir kaynağa dayanmaya başladığını, İbnü'l-Esîr'in o zamanlar pek az görülen bir hassasiyetle malzeme topladığını ve eserinin olayların basit bir vekayinâmesinden ibaret olmadığını söyler. Hadiseleri sebep-sonuç ilişkileri açısından ele alan ve bir bakıma tarih felsefesi yapan İbnü'l-Esîr, sadece bir bölgenin veya bir hanedanın değil bütün İslâm dünyasının tarihini orantılı bir şekilde yazmıştır. Bu kadar zengin doküman ve malzemeye sahip başka bir tarih kitabı yoktur.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*'te Taberî'yi esas almakla beraber Cahiliye Dönemi, Asr-ı Saadet ve Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi hakkında da güvenilir bilgiler verir.

Müellif, 595 (1198-1199) yılında tamamlayıp *el-Müstakşâ fi't-Târih* adını koyduğu¹² *el-Kâmil*'in müsveddesini 600 (1203) yılında tamamlamış ve eserini yeniden gözden geçirip buna göre temize çekmek üzere çalışmasına ara vermiştir. Nihayet Musul hâkimi Atabeg el-Melikü'r-Rahîm Bedreddin Lü'lü'ün emriyle 619 (1222), 620 (1223) veya 625 (1228) yılında kitabı

12 *el-Kâmil fi't-târih*, (nşr. C. Johannes Tornberg), Beyrut 1385-1386/1965-1966, 1399/1979, I-XIII; *et-Târîhu'l-bâhir*, s. 5, 12, 23, 52, 177, 194, 204.

gözden geçirip genişletmiş, daha sonra tekrar ilaveler yapmış ve olayları 628 yılı sonuna (1231) kadar getirmiştir. İbnü'l-Esîr'in muhteva ve anlamına uygun olarak *el-Kâmil fi't-Târîh* adını verdiği eserden¹³ sonraki tarihçiler “*hayrü't-tevârîh, ahsenü't-tevârîh, kâmilü't-tevârîh*” şeklinde söz etmişlerdir. Kitap esas itibariyle siyasi-askeri bir tarih olmakla beraber içtimaî, iktisadî, ilmî ve edebî açılardan da zengin bilgiler içerir; biyografi konusunda ise diğerlerine oranla zayıftır. Başta *el-Kâmil*'in muhtasarını yazan Ebü'l-Fidâ olmak üzere İbnü'l-Adîm, Ebü Şâme el-Makdisî, İbn Vâsıl, İbnü'l-İbrî, Zehebî, Ebü'l-Fidâ ve İbn Kesîr *el-Kâmil*'den faydalanmışlar, Cemâleddin el-Vatvât ona bir hâşiye eklerken Ebû Abdullah İzzeddin İbn Şeddâd, İbnü's-Sâî ve İbn Fehd el-Halebî de birer zeyil kaleme almışlardır.

İbnü'l-Esîr'in on büyük cilt hâlinde yazdığı *el-Kâmil*, Berlin, British Museum, Paris ve Upsala nüshaları esas alınarak Carolus Johann Tornberg tarafından *Ibn el-Athiri, Chronicon, quod perfectissimum inscribitur* adıyla on dört cilt olarak yayımlanmış (son iki cildi indeks; Lugduni Batavorum [Leiden], 1851-1876),¹⁴ 491 (1098) yılında Antakya'nın işgaliyle başlayan ve 628 (1231) yılı olaylarıyla sona eren kısmını Fransızca tercümesiyle birlikte Joseph-Toussaint Reinaud, Etienne Marc Quatremere, Charles François Defrémy, Casimir Adrien Barbier de Meynard ve William Mac Guickin de Slane neşretmiştir (*RHCO*.¹⁵ [1872], I, 187-744; [1887], II/1, s. 1-180). Eser Abdülgaffar İbrahim ed-Desûkî (I-XII, Bulak 1290/1873), Muhammed Kâsım (I-XII, Kahire 1301/1883), Muhammed Mustafa (I-XII, Kahire 1303/1885), Abdülvehhâb en-Neccâr ve dğr. (I-IX, Kahire 1348-1357/1929-1938) tarafından da yayımlanmış, ayrıca C. Johannes Tornberg neşri esas alınarak son cildi indeks olmak üzere on üç cilt hâlinde basılmıştır (Beyrut 1385-1386/1965-1966; 1399/1979). Eserin daha başka neşirleri de vardır.¹⁶

el-Kâmil'in tamamı IX. (XV.) yüzyılda Necmeddin Târimî tarafından Farsçaya, İspanya'nın fethiyle ilgili bölüm İsveççeye (1865), İran tarihiyle ilgili kısımları *Ahbâr-ı İrân ez-el-Kâmil* adıyla yine Farsçaya (Tahran 1365/1986), Moğol istilasına dair kısmı Baron V. G. Tiesenhausen tarafından Rusçaya (*Sbornik Materialov otmosyaschikhsya kistoriizototoi Ordy*, St. Petersburg 1884), Kuzey Afrika ve Endülüs tarihiyle ilgili bölümleri Edmond Fagnan tarafından Fransızcaya (*Annales du Maghreb et de l'Espagne*, Algiers 1901), Selçuklularla ilgili kısmı D. S. Richards tarafından, *The Annals of the Saljuq Turks (Selections from al-Kâmil fi'l-Târîkh of 'Izz al-Dîn Ibn al-Athîr* adıyla İngilizceye (London-New York 2002, 2010), Haçlılarla ilgili kısmı Fransisco Gabrieli tarafından İtalyancaya, E. J. Costello tarafından

13 *el-Kâmil*, I, 6.

14 Tornberg neşri esas alınarak 12 cilt hâlinde iki defa basılmıştır (Kahire 1301-1302/1884-1885, 1303/1886)

15 *Recueil des Historiens des Croisades Historiens Orientaux*.

16 (nşr. Ömer Tedmürî), Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1417/1997, I-XI cilt. Son cildi indeks; nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kadî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1418/1998, I-XI cilt. Son cildi indeks olup İbrahim Şemseddin tarafından hazırlanmıştır.

Arab Historians of the Crusades adıyla İngilizceye tercüme edilmiştir (London 1969). Amin Maalouf da *Les Croisades vues Par Les Arabes* adlı eserinde Haçlılarla ilgili pasajları *el-Kâmil*'den almıştır ki bu çalışma daha sonra Jon Routschild tarafından *Crusades Through Arab Eyes* adıyla İngilizceye (London 1984), Mehmet Ali Kılıçbay tarafından *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri* adıyla (İstanbul 1997) ve Ali Berktaş tarafından da *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (İstanbul 2013). Haçlı Seferleri ve daha sonraki yıllarda (491-628/1097-1031) vuku bulan çeşitli olaylarla ilgili bölümleri D. S. Richards tarafından üç cilt hâlinde İngilizceye *The Chronicle of Ibn al-Athîr for the crusading period from "al-Kâmil fi'l-ta'rih. Part 1: The years 491-541 / 1097-1146: the coming of the Franks and the Muslim Response*. Tr. D. S. Richards, Aldershot: Ashgate, 2005, 2010 (Crusade Texts in Translation, 13), *The chronicle of Ibn al-Athîr for the crusading period from "al-Kâmil fi'l-ta'rih. Part 2: The years 541-589 / 1146-1193: The age of Nur al-Din and Saladin*. Tr. D. S. Richards, Aldershot: Ashgate, 2007 (Crusade Texts in Translation, 15), *The chronicle of Ibn al-Athîr for the crusading period from "al-Kâmil fi'l-ta'rih. Part 3: years 589-629 / 1193-1231: The Ayyûbids after Saladin and the Mongol menace*. Tr. D. S. Richards, Aldershot: Ashgate, 2008, 2010 (Crusade Texts in Translation, 17) ve I. cildi komisyon, diğer ciltleri M. Beşir Eryarsoy (II, IV), Yunus Apaydın (V), Abdullah Köşe (VI), Ahmet Ağrakça (III, VII, VIII ve XII. cildin ikinci yarısı) ve Abdülkerim Özaydın (IX, X, XI ve XII. cildin ilk yarısı) tarafından olmak üzere tamamı Türkçeye (İstanbul 1985-1987) çevrilmiştir. Ayrıca Selçukluların ilk yıllarıyla ilgili kısmını Abdülkerim Özaydın, "*Selçukluların Tarih Sahnesine Çıkışları*" adıyla notlar ilave ederek yeniden tercüme etmiştir (Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı, İstanbul 1995, s. 187-214).

2. *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye (Târîhu'd-devleti'l-Atâbekiyye fi'l-Mevsıl)*

İbnü'l-Esîr bu eserini Zengîlerin İslâm'a, Müslümanlara, ailesine ve şahsına yaptıkları iyilikleri vefa duygusuyla dile getirmek, isimlerini ebedileştirmek ve onları dünyaya örnek bir hanedan olarak tanıtmak amacıyla yazmıştır. Te'lif sırasında daha çok babasının verdiği haberleri esas almış, ayrıca İbn Asâkir'in *Târîhu Medineti Dimaşk*'ı ve İbnü'l-Adîm'in *Ahbâru Haleb*'iyle (*Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*) İmâdüddin el-İsfahânî'nin bazı eserlerinden, görgü şahitlerinden ve *el-Kâmil* için kullandığı kaynak ve belgelerden faydalanmıştır. Nüreddin Arslanşah'ın maddî ve manevî desteğiyle yazımına başlanan, ancak oğlu el-Melikü'l-Kâhir İzzeddin Mes'ûd zamanında (1211-1218) tamamlanıp ona sunulan kitap, hanedanın atası Kasîmüddeve Aksungur'dan Nüreddin Arslanşah'ın vefatına (Receb 607/Ocak 1211) kadar gelen olayları kapsar. Eser genelde *el-Kâmil* ile uyuşur; zaman zaman da ters düşer. Bu arada onda verilmeyen bazı bilgiler de içerir. Mesela İmâdüddin Zengî'nin, babası öldürüldükten sonra küçük yaşta Musul emîrleriyle birlikte savaflara katıldığı anlatılarak onun savaş ve siyaset konusundaki başarısının sebeplerine dikkat çekilmiş, yine Nüreddin Mahmûd b.

Zengî'nin hayatı hakkında *el-Kâmil*'de zikredilmeyen önemli bilgiler verilmiştir. Ayrıca Zengîler devrindeki ilmî ve idarî müesseseler, onların Musul'a yaptıkları hizmetler, İmâdüddin Zengî ve Nûreddin Mahmûd b. Zengî'nin Haçlılar karşısında gösterdikleri kahramanlıklar dile getirilmiştir. Eserde Zengîlerle Eyyûbîler arasındaki mücadeleye temas edilmeyip bu hususta *el-Kâmil*'e atıfta bulunulur. İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'de olayları bir tarihçi sıfatıyla ve sade bir üslup içerisinde veciz bir ifadeyle anlatırken *et-Târîhu'l-bâhir*'de tarihçiliğinin yanı sıra ediplik vasfını da ortaya koyarcasına secili ifadeler kullandığı görülür. Bu arada Muhammed el-Kayserânî, Ahmed et-Trablusî, Haysa Beysa gibi çağdaş şairlerin şiirlerinden örneklerle ve darbimesellere de yer vermiştir. Müellif, *el-Kâmil*'de olduğu gibi bu eserde de babasından ve ağabeyi Mecdüddin'den duyduklarına ve tarih kitaplarındaki bilgilere istinat ettiğini söylemekle yetinmiş, ayrıca kaynaklarının adlarını saymamıştır. Ebû Şâme el-Makdisî *Kitâbü'r-Ravzateyn*'i, İbn Vâsıl *Müferricü'l-kürûb*'u, Nâsirüddin İbnü'l-Furat *Târih*'ini, Bedreddin İbn Kâdî Şühbe *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi's-sîreti'n-Nûriyye*'yi yazarken onun bu kitabından faydalanmıştır. Eserin ilk defa, Haçlı seferleriyle ilgili bölümünün Arapça metni Baron Mac-Guckin de Slane tarafından neşre hazırlanmış, Casimir Adrien Barbier de Meynard tarafından da *Histoire des Atabegs de Mosul* adıyla Fransızcaya çevrilerek Arapça metinle birlikte yayımlanmıştır (*RHC Or.*, sy. II/2, [Paris 1876], s. 5-375). Daha sonra Abdülkâdir Ahmed Tuleymât kitabın tamamını neşretmiştir (Bağdat-Kahire 1382/1963).

3. *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*

İbnü'l-Esîr'in ashâb-ı kirâmın hayatı hakkında kaleme aldığı eserdir. Eserin adı *Üsdü'l-gâbe* (Medine ormanının arslanları) şeklinde de okunmaktadır.

İbnü'l-Esîr *Üsdü'l-gâbe*'yi (*Ahbâru's-Sahâbe*)¹⁷ te'lif etmesinin sebebini izah ederken daha önce sahabe tabakatı hakkında yazılan eserleri takdir etmekle beraber yeterli bulmadığını, söz konusu eserlerde farklı metotlar takip edildiği için bazı yanlışların ve noksanların bulunduğunu, bu yanlışları tashih etmek amacıyla böyle bir eseri yazmaya karar verdiğini söyler. Ayrıca Kudüs'e yaptığı bir seyahat sırasında muhaddislerin kendisinden ashâb-ı kirâmın isimlerini, künye ve neseplerini içeren, onların Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunup bulunmadıklarını kesin olarak ortaya koyan bir eser yazmasını istediklerinden hem onların ricalarını yerine getirmek hem de sahâbî biyografilerindeki yanlışları göstermek düşüncesiyle *Üsdü'l-gâbe*'yi te'lif ettiğini belirtir.¹⁸

İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*'yi yazarken İbn Abdülberr'in (ö. 463/1071) *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, Ebû Abdullah İbn Mende'nin (ö. 395/1005) *Ma'rifetü's-sahâbe*, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Ma'rifetü's-sahâbe*, Ebû Mûsâ el-Medîni'nin (ö. 581/1185) *Tetimmetü Ma'rifeti's-sahâbe* adlı eserlerini temel kaynak almış ve bu dört eserde adı geçen ashâb-ı kirâmın tamamını

17 İbn Hallikân, III, 349.

18 *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, Kahire 1285, I, 2-34.